

Nr 86.

Ankom till riksdagens kansli den 24 juli 1914 kl. 1 e. m.

Utlåtande, i anledning av väckta motioner om skrivelse till Kungl. Maj:t angående överarbetning och revision av vattenrätts- och dikningslagstiftningskommittéernas förslag m. m.

I en inom andra kammaren väckt, till jordbruksutskottets förberedande behandling hänvisad motion, nr 150, har herr *Carl Lindhagen* hemställt:

1) att riksdagen måtte anhålla, att Kungl. Maj:t ville genom tillkallade sakkunnige eller annorledes för tillgodoseende av alla berättigade intressen verkställa en överarbetning och allsidig revision av kommitterades förslag till vattenrättslag, innan frågan framlägges för riksdagen.

2) att riksdagen, i avvaktan på definitivt förslag till ny vattenrättslagstiftning, ville för sin del besluta i § 8 av lagen den 30 december 1880 angående jordägarens rätt över vattnet å hans grund införa uttryckligt stadgande därom, att tillstånd till överbyggande av kungsådra skall meddelas endast på viss tid ej överstigande 40 år samt en skälig avgift bestämmas för den upplåtna vattenkraften.

eller, om detta ej anses böra bifallas, att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t omedelbarligen anhålla, att vid meddelande av koncession för överbyggande av kungsådra sådana bestämmelser, som ovan sägs, måtte inflyta bland koncessionsvillkoren.

Till stöd för motionen har åberopats motiveringen till en inom andra kammaren vid innevarande års första lagtima riksdag väckt motion, nr 218, vilken motivering är av följande lydelse:

Bihang till senare riksdagens protokoll 1914. 10 saml. 31 häft. (Nr 86.) 1

»Den nu gällande vattenrättslagstiftningen återfinnes i två huvudförfattningar, berörande den ena av den lukrativa vattenrätten och den andra den defensiva vattenrätten. Genom förordningen om jordägares rätt över vattnet å hans grund den 30 december 1880 har fastställts föreskrifter om äganderätten till vattnet och villkoren för att tillgodogöra sig detsamma för produktiva ändamål och genom lagen om dikning och annan avledning av vatten den 20 juni 1879 har utfärdats föreskrifter om jords odling och förbättring genom vattens avledande. Vid sidan av dessa huvudförfattningar finnas åtskilliga specialförfattningar, såsom förordningen om allmän farled, förordningen om allmän flottled och en av Kungl. Maj:t utgiven flottningsstadga, dessa tre författningar samtliga utfärdade den 30 december 1880 samt lagen om rätt till fiske den 27 juni 1896, en av Kungl. Maj:t utgiven fiskeristadga av den 17 oktober 1900 och lagen om gemensamhetsfiske den 30 juni 1913.

På förslag i andra kammaren förnämligast av rådmannen H. A. Segerdahl hemställde 1904 års riksdag om ett övervägande, huruvida icke bestämmelserna i 1880 års förordning om jordägares rätt över vattnet å hans grund och därmed i samband stående författningar borde förändras och omarbetas, så att de komme att bättre motsvara de krav, som nutida förhållanden ställa på en dylik lagstiftning.

I anledning härav tillsattes den 13 januari 1906 den s. k. *vattenrättskommittén* med uppdrag att utarbeta förslag till ny lagstiftning angående jordägares rätt över vattnet å hans grund och till de förändrade bestämmelser i andra delar av lagstiftningen, som härav påkallades. Samma dag tillsattes ock den s. k. *dikningslagskommittén*, bestående av delvis samma ledamöter som den förra, med uppdrag att utarbeta förslag till ny lagstiftning angående jords torrläggning och därmed sammanhängande ämnen. Båda kommittéerna avgåvo samfällt betänkande den 17 december 1910.

Med detta betänkande framlades ett *förslag till vattenlag*, indelat i fjorton kapitel, nämligen: 1 kap. om rätt till vatten; 2 kap. om byggande i vatten och därmed likställda åtgärder; 3 kap. om allmän farled; 4 kap. om allmän flottled; 5 kap. om dikning och annat avledande av vatten för torrläggning av mark; 6 kap. om invallning; 7 kap. om vattenreglering; 8 kap. om kloakledningar; 9 kap. om lösen och ersättning; 10 kap. om syneförrättning; 11 kap. om domstolar och rättegång i vattenmål; 12 kap. om vattenbok och inskrivning däri; 13 kap. om besiktning och handräckning, så ock om ansvar för överträdelse av denna lag; 14 kap. slutbestämmelser. Dessutom har framlagts lag om förteckning å större vattendrag i riket, lag om särskild prövning av strandägares rätt till strömfall eller

annat område i rinnande vatten invid stranden, lag om syneförrättning för anläggande av järnväg samt fyra lagar om ändrad lydelse av vissa paragrafer i andra författningar.

Detta lagstiftningsarbete berör särdeles viktiga angelägenheter. Många olika synpunkter kunna läggas på detsamma och många intressen komma att sammandrabba vid avgörandet. Framför allt gäller detta i de delar av lagstiftningen, som beröra tillgodogörandet av den för vår tid så värdefulla vattenkraften. På denna punkt koncentrerar sig intresset och stridsställningarna. Alla åren från detta sekels början ha varit upptagna av förpostfäktningar i tävlan om besittningstagandet av detta stora ekonomiska värde. Det vore dock önskligt, om från alla sidor detta betraktades såsom en samfällid angelägenhet, där det riktiga i de olika synpunkterna finge komma till sin rätt och harmoni mellan de olika intressena vore det stora målet.

Industriens krav.

Storindustrien är något, som vi måste icke blott räkna med, utan även vårda och befrämja såsom en enastående kraft till framåtskridande och kultur. Genom den beredas oanade möjligheter att tillfredsställa nya behov och skapa nya värden samt såmedelst även vidga arbetets fruktbarhet och arbetstillfällena.

Såsom alla tidsströmningar, har industrien emellertid ostridigt även sina skuggsidor. Bland dessa framträder ett anspråk från den svenska industrien att utan hänsyn lägga under sig naturtillgångarna samt ej tåla något intrång eller någon kontroll över den sålunda förvärvade äganderätten. Man kan förstå, att den ofantliga kraftutveckling och skaparglädje, som framtrollandet av en storindustri med tillgängliga kapitalmedel mången gång medför, kan verka berusande. Det vilar något av en nitscheanismens ande över de djärva företagarna, som slumpen givit stora maktmedel. Ett uttryck för ett sådant tänkesätt återfinnes i en av Frans Kempe år 1911 publicerad artikelserie, där han å trävaruindustriens vägnar går till strids mot folkmeningarna i norrlandsfrågan och norrlandslagstiftningen. Han talar där också hänfödda ord om storindustrien i allmänhet. Han berömmar därvid exempelvis de engelska förhållandena till skillnad från våra. Engelsmännen, säger han, uppfostras till män, som veta att lita endast på sig själva och handla klokt och i rätta stunden, vi till drömmare, vilka samhället i värsta fall har skyldighet att taga hand om. Slutorden lyda: »Allmänheten sätter stora anspråk på det produktiva arbetets män. Härom vore icke så mycket att säga, därest arbetet finge fortgå utan störande

ingrepp, så att företagaren kunde känna tillförsikt och arbetsglädje. Men att — såsom åtskilliga göra — på honom ställa de mest vittgående anspråk och samtidigt söka hindra företagsamheten och kapitalbildningen, det är oförnuft, ty han kan ej fylla anspråken, därest man binder hans vilja och stäcker hans verksamhetsbegär. Dessa negationens andar, vilkas mål det är att skapa missnöje, må icke bliva de bestämmande, ty av missnöje kunna vi icke leva. Det är hög tid att de som utföra det produktiva arbetet tillåtas arbeta i fred, ty det är dock av detta arbete, som alla Sveriges invånare skola finna sin utkomst.»

Det är en särskild anledning att framhålla just detta uttalande, därför att även emigrationsutredningen i viss mån gör detsamma till sitt. Även denna utredning ser i landets fortsatta industrialisering de löftesrikaste utsikterna för att skaffa folket nya och tillräckliga tillfällen till uppehälle. Såsom ett uttryck för denna tankegång blir utredningens huvudsakliga inlägg i den sociala jordfrågan också ett återgivande av denna artikelserie nästan ordagrann. Att utredningens sympati tämligen oförbehållsamt ligger hos de stora företagen och deras ekonomiska synpunkter framgår mångenstädes av betänkandet.

Alla lära nog också kunna medgiva, att den industriella utvecklingen som sagt är något, som vi måste lita till. I vad mån denna sedermera längre fram i tiderna kan komma att bära eller brista är något ovisst, som nu ej kan överskådas. Men så mycket bör vara obestridligt, att det ej är nyttigt, att industrien kommer över landet som en stormflod. Detta förbiseende av den stora mängdens frihet och individuella arbetsglädje är ett ödeläggande av kultur och av ekonomiska värden i en stor utsträckning. En industri, som uppbars av ett verkligt medvetande, att den icke är sig själv nog, skulle säkerligen finna en långt större trevnad genom att arbeta under sympati från alla de intressen, allmänna och enskilda, som den nu tror sig allenast böra trampa under fötterna.

Vad nu sagts gäller särskilt om industriens anspråk på okontrollerat besittningstagande av naturrikedomarna och däribland vattenkraften i landet. Om det finnes någon verklighet under klagomålen mångenstädes, att ett iakttagande av det allmännas rätt och befolkningens intressen ur social synpunkt lagt en hämsko på vattenfallens utnyttjande i åratal, ligger felet därtill till största delen däri, att industriens målsmän icke varit nog vid-synta och upplysta för att inse, att sådana krav villigt böra diskuteras och vinna tillmötesgående från början. Då hade förhållningarna kunnat undvikas. Ofta har industrien genom sina målsmän lämnat sin storslagenhet och nedlåtut sig att för en liten penningvinning åtkomma utan valuta vad det allmänna har bättre rätt till och motsatt sig obevekligt all social

omtanke. Såsom den svenska industrien emellertid nu fattar sin uppgift i detta avseende, kan det ej hjälpas, om till äventyrs i ett eller annat fall uppstår dröjsmål med vattenkraftens utnyttjande. Föga tacksamma skulle kommande generationer vara, ifall vi för glädjen av några års förhastande offrade framtiden. Men för övrigt ligger det en ofantlig överdrift i talet om vattenkraftens gagnlösa borttrinnande på grund av de sociala önskemålen. Sådan trolldom vilar dock icke över industrien, att den bland vildmarkerna i ett avläggset land kan i ett slag stampa fram otaliga industri-anläggningar ur jorden. Det tar sin ofantliga tid av betänksamhet och omtanke ännu, innan någon större del av denna vattenkraft kan komma till ekonomiskt lönande bruk. Vad som i detta avseende dock årligen åstadkommes, motsvarar nog, i stort sett, vad som under alla förhållanden rimligen kan ifrågasättas.

Jordägarens rätt.

Under 1913 års riksdag erfor man liksom vid så många föregående tillfällen, hur oriktigt och omöjligt det enligt den nuvarande storindustriella uppfattningen vore att medgiva s. k. social expropriation, d. v. s. rätt för det allmänna att mot ersättning frigöra beroende småbrukare och lägenhetsinnehavare eller att såmedelst skaffa mark för bostäder, jordbruk eller andra samhällseliga behov. I förslaget till vattenrättslag åter har medgivits storindustrien en synnerligen *utvidgad rätt att genom vattenuppdämning för vinnande av vattenkraft faktiskt exproprieras ej blott vissa markstycken, utan småbrukares hela existensmöjligheter*. Häre ligger en av förslagets kardinalpunkter. Det är väl sant, att förslaget strött ut en del kopparslantar särskilt till småbrukarna. Men sedan kommer det till industrien och kapitalet med de stora gåvorna. Frågans kärnpunkt är nu i alla fall den, huruvida uppdämning skall få ske på sådant sätt, att småbrukare och andra berövas hem och härd samt varaktiga utkomst-möjligheter eller med andra ord sina mänskliga rättigheter. Den ifrågasatta uppdämningen av sjön Skagern har som bekant lämnat ett belysande exempel på vad frågan gäller. Spörsmålet rör sig om det gamla tvisteämnet, om man nu kan kalla det så, huruvida det mänskliga har något särskilt krav gentemot en naken ekonomisk vinst och om det kan avfärdas allenast med en lumpen och otillräcklig penningssumma. Den svenska lagstiftningen om tillgodogörande av vatten har från äldre tider ända till 1880 vilat på den principen, att byggnad för sådant ändamål ej får göras till skada för någon. Även i förarbetena till 1880 års lag om jordägares rätt över vattnet å hans grund ställde man sig i stort sett på samma ståndpunkt,

i det att dels endast skada å ouppodlad jord ifrågasattes kunna få äga rum, och detta blott om skadan var ringa mot nyttan av uppdamningen, dels slutligen i proposition till 1880 års riksdag även detta medgivande återtog. Vid nämnda riksdag godkände andra kammaren förslaget, som hävdade den gamla principen, under det första kammaren antog ett förslag, framfört under debatten, att uppdamningen finge ske, *om skadan prövades vara ringa, mot den nytta som av uppdamningen vinnas*. Någon skillnad gjordes ej här mellan odlad och ouppodlad jord. Någon avprutning på detta krav medgav första kammaren ej ens sammanjämningsvis, och slutligen medgav även andra kammaren, att bestämmelsen fick inflyta i lagen.

Det är klart, att särskilt andra kammaren år 1880 föreställt sig, att »ringa skada» ej kunde rimligen omfatta annat än någon jämförelsevis obetydlig skadegörelse. Emellertid ha tidsförhållandena sedan dess alltmera förändrat sig. Den moderna industrialismen har skapat stora nya möjligheter för tillgodogörande av vattenkraften och till följd därav kommit med allt större anspråk på uppdamningsrätt. Med den makt storindustrien kan sätta bakom fordringarna, det gehör den äger inom ämbetsmannakåren och det herravälde den utövar över den officiella juridiken har det blivit en given följd, att begreppet »ringa skada» uttolkats alltmera godtyckligt, och nu av vattenrättskommittén i sitt förslag till vattenlag helt enkelt översatts så, att *uppdamning får ske, om nyttan i värde uppgår till minst dubbelt mot skadan och intrånget*.

Det gäller då först frågan, i vad mån skada kan få tillskyndas annan, och är härvid till en början uppenbart, att gällande bestämmelse, vilken i sin ursprungliga mening ej vidare efterleves samt i varje fall lämnar utrymme för godtycke, bör närmare preciseras och utvecklas.

Därvid måste till en början eftersinnas, huruvida det kan vara riktigt att obegränsat tillåta skadas uppkomst i visst förhållande till nyttan genom uppdamning. På det sättet skulle kunna tillåtas de mest oerhörda skador, blott det kunde visas, att nyttans marknadsvärde till föreskriven myckenhet översteg den stora skadan. Stora befolkade bygder skulle på detta sätt kunna få sättas under vatten för att gynna ett industriellt företag.

Vidare är det säkerligen orimligt i många fall att jämföra skadans och nyttans värde på sätt nu sker och fortfarande skulle komma att ske blott efter deras ömsesidiga marknadsvärde. Jorden är dock något för mera än en handelsvara. Den äger bestående reella och ideella värden, grundväsentliga för människans existens. Ett förstörande av jorden, och särskilt av åkerjorden, för framtiden blir därför en vida större förlust för

samhället och för brukarna, än som kan mätas av ett jordstyckes tillfälliga marknadsvärde. Denna viktiga skillnad förbises av vattenrättskommittéerna. Detta förbiseende framträder bjärt, då de motivera sitt nya förslag om proportionen mellan nyttan och skadan med att den redan är stadgad i fråga om rätten att utriva eller försämra vattenverk, som utgör hinder för ett torrlägningsföretag. Ett dylikt analogislut kommer så mycket mer att bli en judaskyss åt jordbruket, som ett utrivande av vattenverk för ett torrlägningsarbete väl sällan förekommer eller kan av jordägarna ekonomiskt bäras, under det att den motsvarande rätten för det industriella företaget att expropriera även vattendraget för uppdämning blir ofta ekonomiskt överkomlig och högeligen tillämplig.

Emellertid skall enligt förslaget ersättning givas för varje skada och intrång, som vållats genom vattenbyggnaden. Kommittén betonar lojalt, att det är av vikt att tillse, att ingen skada eller förlust av något som helst slag lämnas utan beaktande. Sålunda föreslås (53 §) att därest genom vattenuppdämning eller annan åtgärd enligt lagen hel fastighet eller del därav blir för ägaren onyttig eller synnerligt men för begagnandet därav uppkommer, skall, om ägaren fordrar det, hela fastigheten eller den särskilda delen lösas, ävensom, att därest begagnandet av fastigheten blir försvårat eller fördyras, skall i den mån fastigheten ej löses, sådan skada ersättas. Det synes dock ej riktigt klart, om dylik skada skall få medräknas, när det gäller avvägandet mellan proportionen mellan nyttan och skadan, som bör förefinnas för att vattenbyggnaden skall få äga rum. I motiven betonas, att härvid kommer i betraktande allenast den *direkta* skada, som byggnadsföretaget tillskyndar annans egendom, icke den sekundära skada ägaren möjligen därjämte kan komma att lida. Det ligger nära till hands att antaga, att sådan skada såsom otvivelaktig i viss mån indirekt ej skall komma i beräkning. Ett förtydligande synes i varje fall erforderligt.

Att däremot enligt förslaget den förlust, som ej på något sätt hänför sig till själva jorden, ej får tagas hänsyn till vid förenämnda bedömande, om företaget skall komma till stånd eller icke, är alldeles givet. Detsamma gäller också om s. k. *ideell skada*, som också skall ersättas. Det föreslås nämligen (9 kap. 34 §) att därest företag eller åtgärd enligt lagen medför skada eller lidande av annan beskaffenhet än rent ekonomisk, skall vid ersättningsbestämmande hänsyn så vitt möjligt tagas jämväl därtill. I en tid, då den ekonomiska vinningen, uttryckt i penningar, är samhällslivets allt annat överstrålade ledstjärna, framstå de ideella värdena såsom någonting mera oväsentligt, sekundärt, samt skada å sådana värden endast såsom en indirekt förlust, till vilken tas hänsyn endast i den mån den kan uppskat-

tas i penningar. Man inser svårigheterna i ett sådant uppskattande. »Om möjligt» bör det dock ske och i annat fall får det ideella värdet ligga ogillt. De ideella värden, som det här gäller i ofantlig grad, är hem och härd, hembygd och traditioner. Människorna hava särdeles svårt att taga hänsyn till sådana andliga verkligheter, när det ej gäller dem själva, och den tekniska sakkunskap, som i dessa fall får makt över liv och död, kan man säga kommer med sällsynta undantagsfall att sakna det hjärtelag för desamma, som omständigheterna påkalla.

En glimt av samvete har dock lyckats tränga sig fram genom all denna kontanta hänsyn, varmed lagförslaget i stort sett blivit invallat. Sålunda föreslås (3 §), att därest byggande i vatten skulle hava till följd, att ett avsevärt antal bofasta personer berövas dem tillhöriga bostäder, må byggnaden, ändå att nyttan därav uppgår till föreskrivet värde, icke ske, såframt icke med hänsyn till byggnadens betydelse för näringslivet eller för orten densamma ändå bör tillstädjas. Här ser man således, att hänsynen till ett ideellt värde skall kunna få förbjuda hela anläggningen. Men även här hänvisar man på den ekonomiska nyttan såsom det slutligen avgörande, ehuru det kan få krävas en ännu större proportion, än lagen skulle för vanliga fall föreskriva. Vidare gäller detta undantag endast för den händelse företaget skulle föranleda någon verklig syndaflod. Vanligen byggas bostäderna så högt, att de ej drabbas av en tillämnad uppdämning och nu skall dessutom ett avsevärt antal bostäder vara hotade. Hur framlyser ej dessutom även uti detta sista krav vår tids krassa sifferpolitik. Framtidens politik kommer ej att vilja beröva någon enda människa ett livsvärde mot att slänga till henne en liten fattig penningssumma. Slutligen är begränsningen till bara bostäder godtycklig och otillräcklig. Om en småbrukare genom vattenflödet förlorat så mycket ägor, att han ej längre kan livnära sig på sitt jordbruk, men bostaden står kvar på det torra, så har han i alla fall förlorat sin bostad, sitt hem med andra ord i detta ords innehållsrikaste bemärkelse. Denna lilla hänsyn till de ideella mänskliga värdena, vilket dessutom kringskurits så, att det knappast blir mera än en skåderätt i lagen, förtjänar att jämföras med motsvarande stadgande beträffande den defensiva vattenrätten. Där föreslås (5 kap. 34 §) att därest genom sänkning eller urtappning av sjö förorsakas sådan bestående ändring av naturförhållandena, varigenom väsentligt minskad trevnad för närboende eller betydande förlust för landets djur- eller växtvärld är att befara, skall särskilt prövas, huruvida med hänsyn till företagets betydelse och gagn för orten och andra omständigheter detsamma dock må tillstädjas. När det således gäller skapandet av ny utkomst ur jorden, göres undantagen gentemot detta för ideella värden vidare än när det är fråga

om ett industriellt företag. I förra fallet får tagas en större hänsyn för djur- och växtvärlden än som är tillåtet för människorna i det senare fallet.

Med det sagda har icke gjorts någon gensaga, att för vinnande av vattenkraft man skäligen får uppoffra åtskillig jord ovanför uppställningsstället, men vad som bör ske är att kommittéernas förslag därom underkastas *en ingående granskning*. För det första kan det som från många håll erinras med fog ifrågasättas, om ej kommittén gått alldeles för långt även efter sina egna principer. För det andra och framförallt måste en fördjupad uppfattning göra sig gällande om de olika värdenas begrepp och konsekvenser samt en ny jämförelse äga rum från en sådan utgångspunkt. För det tredje torde böra ses till att, därest rimliga skäl verkligen föreligga att beröva någon bostad och hem eller annat dylikt ideellt och ekonomiskt värde på samma gång, det allmänna ock får iordningsställa åt denne på annan plats något som kan fullt motsvara vad han förlorat. För det fjärde bör besinnas, att när man vill bereda någon av folket gottgörelse eller upprättelse i ena eller andra avseendet, måste det allmänna självt ta ett moderligt initiativ därtill och själv laga efter lägenheterna. Lagstiftningen hänvisar gärna i sådant avseende vererbörande till att instämma talan och fullfölja klagan och tror sig därmed hava uppfyllt allan rättfärdighet. Men hur skall en vanlig liten medborgare utan juridiska kunskaper och ekonomiska resurser någonsin bli hjälpt på detta sätt? Att bemästra alla dessa former, att inlåta sig på risken av ett ovist avgörande, att avvakta beslut av myndigheter, som icke hava hjärtelag, tillräckligt intresse eller erforderlig tid att ömma för vad det just i detta fall gäller för en viss person, alla dylika hänvisningar äro endast skådespel i lagtexterna och ingen utövning av rättvisa. Ur alla dessa synpunkter behöver lagförslaget undergå en social granskning vid sidan av den tekniska.

Hurusom en sådan granskning sannolikt måste leda till *ett förkastande av varje matematisk lösning* av förhållandet mellan vinst- och förlust, detta framgår redan av det anförda och därom skall närmare ordas vid behandlingen nedan (sid. 35) av domstolsorganisationen.

Det allmännas intresse. Kungsådran.

Den nutida bolagsbildningen är såsom redan erinrats en mäktig hävstång för företagsamhet och ekonomiskt framåtskridande. Men den har också sin baksida, som kan betecknas såsom fruktansvärd. Denna företagsamhet är nämligen enskild. Dess drivfjäder och ideella mål är icke att göra människorna lyckliga, utan att skaffa vinst åt aktieägarna. När en sådan makt, såsom ock är händelsen, strävar att bliva herre över både det

fasta produktionsmedlet jorden och det rörliga produktionsmedlet penningkapitalet, kan man förstå vilka svårigheter måste uppstå för det besittningslösa flertalet av folket.

Det är därför en livsfråga för detta flertal just nu, att *staten*, som representerar alla, *behåller de produktionsmedel, varöver densamma förfogar*, och i all synnerhet sin jordegendom. Under ett århundrade ha de enskilda intressena fått tillägna sig opåtalat både det ena och det andra av dessa domäner. Det varslar emellertid, som om det allmänna rättsmedvetandet här och var skulle börja vakna något samt kräva en rättelse, och någon gång skall väl detta rättsmedvetande hålla sitt intåg även hos regeringsmakten. Statsmakten måste slå vakt om sina gamla domäner och jorddonationer och därvid även söka återvinna vad som obehörigen frångått staten och därtill lägga vad det allmänna intresset behöver av intlytande på naturrikedomarnas besittningstagande. Under sådana förhållanden måste det väl anses särdeles obefogat, att staten avhänder sig besittningsrätt för all framtid av vad det allmänna ännu har i besittning. Ett sådant avhändande i oträngt mål äger rum genom det tillstånd, som fortfarande utfärdas för överbyggande av kungsådra på evärdelig tid.

Den gamla kungsådran beskrives i den senaste författningen av den 30 december 1880 om jordägares rätt över vattnet å hands grund på följande sätt: Där kungsådra av ålder varit, skall den fortfarande lämnas öppen för allmän samfärdsel, för flottning och för fiskens gång eller annat allmänt ändamål, så ock till bevakande av enskild rätt, som av ådran är beroende. Kungsådran skall, såframt den ej är annorledes bestämd, anses framgå i djupaste vatten och beräknas till en tredjedel av vattendragets bredd vid vanligast förekommande lågt vattenstånd. Förutom denna egentliga kungsådra, som har gamla anor i lagstiftningen, infördes där i medlet på 1700-talet ett nytt begrepp, som sedan pläгат kallas den mindre kungsådran. Denna är i gällande lag om rätt till fiske beskriven så, att i älv, ström, å eller sund, där kungsådra ej finnes, men fisken har sitt drev, skall en sjättedel av bredden i djupaste vatten lämnas fri från fiskeredskap, som kan hindra fisken att framgå, där ej befallningshavande efter rättsägandes eller sakkunniges hörande giver lov till redskapens användande.

Vattenrättskommittéerna ha nu utplånat den gamla kungsådran ur lagstiftningen samt ersatt densamma med bestämmelser om att i alla på visst sätt bestämda större vattendrag ävensom i andra vattendrag, om kungsådra funnits där, den strandägare enligt förslaget tillagda rätt att råda över vattnet skall vara inskränkt så till vida, att han i viss omfattning under bestämda villkor är skyldig underkasta sig förlust av vattenmängd eller

vattenkraft till förmån för vattenbyggnader i allmänhet, allmän farled, vattenavledningsföretag, invallning och vattenreglering ävensom allmän flottled. För sin förlust skall han dock åtnjuta ersättning, med vissa undantag. Stadgandet i lagen om fiske rörande den mindre kungsådran lämnas orubbat. Förslaget att utan vidare utplåna den egentliga kungsådran ur lagstiftningen stöder kommittén väsentligen på sin uppfattning, att kungsådrans vatten juridiskt taget måste anses vara en strandägarens tillhörighet, som endast fått vidkännas begränsning för de särskilda ändamål, för vilka enligt lagen kungsådra skolat hållas öppen. Rätt att tillgodogöra sig vattenkraften i kungsådran i ett vattenfall skulle således vara en strandägarens egendom, på vilket det allmänna ej kunde framställa några anspråk.

Med strandägarens påstådda så kallade lagfästa rätt till vattenkraften i kungsådra förhåller det sig till en början på det sättet, att den icke kan vid domstol utsökas. Praktiskt taget finnes således ingen juridisk rätt. Den myckna juridik, som ödslats och ytterligare ställes i utsikt för detta rättsanspråks bestyrkande, mäktar således under inga omständigheter komma med några gåvor. Den försjunker dessutom i gissningar rörande vad gångna tiders lagstiftare menat, men framfarna lagstiftare ha säkerligen likasom de nutida sällan tänkt eller menat någonting alls utöver vad de uttryckligen nedskrivit. Någon på moralen grundad rätt för strandägaren kan ännu mindre spåras. Kungsådrans vatten är en produkt av ovanliggande nederbördsområden, och vattenkraftens nutida värde är en skapelse av samhällskonjunkturerna. Strandägaren, gammal eller ny, har intet legitimt krav på en evärdelig gåva av kungsådrans vattenkraft.

Det är väl därför uti europeiska länder med undantag för de skandinaviska vattnet i allmänhet rättsligen tillhör det allmänna. Vårt kungsådrebegrepps vagga stod också i de tider, då allmänningsrätten och regalrätten hos oss omhögades. Kungsådrans lagfästade kan måhända naturligtast förklaras såsom en kompromiss mellan dessa nya samhällssträvanden och gammal skandinavisk individualistisk rättsuppfattning.

Den enda juridik därför, som här betyder något, är den gamla rättsregeln »*beatus possidens*» eller lycklig den, som har besittningsrätten, och ännu lyckligare givetvis den, vilken, såsom i detta fall är händelsen, fått den sig tillagd genom klar lag. Den lycklige besittningshavaren är här de allmänna intressena. Dessa växla dock med tiderna. Lagen uppräknar några intressen, som gjorde sig gällande redan då lagen stiftades, men den förbehåller också kungsådrans vatten för annat allmänt ändamål, således även för kommande tiders nya intressen. Även om lagen icke gjort detta. hade nya tiders nya ändamål, som kunna tillgodoses med vattnet, måst och bort upptagas av den, som suttit inne med uteslutande besittningsrätt

till densamma. Målsmannen för de allmänna intressena är staten, eller rättare sagt de förra äro en integrerande del av staten själv. Dessa intressen äro också som sagt i besittning av vattnet.

När därför behov av tillgodogörande av vattenkraften i kungsådra finnes, har statsmakten måst göra sitt medgivande. Överbyggnaden av ådra har måst tillåtas genom särskild lagstiftning. Från deras sida, som av ovan angivna skäl ansett det obehörigt, att det allmänna samtidigt skänkte bort denna vattenkraft för evärdelig tid, har det gjorts gallande, dels att det allmänna skall redan nu betinga en arrendeavgift (koncessionsavgift) för upplåtelsen och dels att koncessionen på överbyggandet skall förbindas med en viss ej alltför lång tidsbegränsning. Detta senare ingalunda för att senare återtaga koncessionen, utan för att få rådrum att överväga och ordna de olika spörsmål, ekonomiska och sociala, som framställa sig i denna oprövade angelägenhet.

Denna saks förhistoria uti *riksdagen* är belysande för densamma ur olika synpunkter och återgives därför här i korthet.

År 1896 beslöt riksdagen begära förslag till lagstiftning för underlättande av vattenfallens tillgodogörande. Detta skulle avse dels rätt att överbygga kungsådra, dels rätt till expropriation för framdragande av elektriska kraftledningar.

Den förra frågan framlades sedan av regeringen för 1899 års riksdag och förslaget innehöll till synes ett medgivande av kungsådrens överbyggande t. o. m. för all framtid. Ingen uppmärksammade då, att ett sådant avhändande av de allmänna intressenas besittningsrätt till kungsådran utan vidare kunde ha sina betänkligheter och förslaget gick därför omärkt igenom. Hade en framställning emellertid skett, så lider det intet tvivel, att andra kammaren på den tiden skulle bifallit en tidsbegränsning i själva lagen för att vinna rådrum och saken skulle ha varit klar och vi kommit från de nuvarande bekymren.

Påföljande år 1900 framlades för riksdagen det andra begärda förslaget om expropriationsrätt för kraftledningar. Även denna koncession föreslogs av regeringen skola meddelas sökande för evärdelig tid. Då blev emellertid det betänkliga även i ett sådant förslag uppmärksammat, och motion väcktes bland annat, att lagstiftningen borde byggas på koncession endast för vissa tider i sänder samt betalning av en årlig koncessionsavgift. Andra kammaren biföll i huvudsak denna framställning, men första kammaren avlog den och frågan föll för den gången.

Regeringen återkom 1902 med ett förslag, som innehöll några förbättringar till jordägarnas förmån, men bibehöll bestämmelserna om evärdelig koncession utan ersättning. Ny framställning gjordes i andra kam-

maren av enahanda innehåll som förra gången, och då det blev uppenbart, att andra kammaren var sinnad att vidhålla sin förra ståndpunkt, åtminstone i fråga om tidsbegränsning, böjde sig slutligen första kammaren och genom sammanjämkning framkom nu gällande lagstiftning om högst 40-årig koncessionstid för kraftledningar.

Både 1900 och 1902 hade med synnerlig skärpa från såväl regeringens som första kammarens sida framhållits, att en evärdelig koncession var den oundgängliga förutsättningen för att någon kunde inlåta sig på vattenfallens utbyggande. Men när sedan lagen i alla fall kom med sin tidsbegränsning, har det visat sig, att dessa farhågor icke alls besannats.

Efter dessa erfarenheter och då regeringen trots sin befogethet ej bland villkoren för koncessioner för överbyggande av kungsådra jämväl upptog åtminstone tidsbegränsning, var det klart, att försummelsen 1899 måste bli uppmärksammas och försök till rättelse göras.

När därför riksdagen år 1904 begärde revision av lagstiftningen om vattenrätt fogades till lagutskottets betänkande en reservation av fyra medlemmar, däri yrkades, att i riksdagens motivering skulle särskilt påpekas nämnda försummelse till övervägande både vid den av utskottet förordade allmänna revision av vattenrättslagstiftningen och vid det medgivande att bygga i kungsådra, som därefter och tills en ny lagstiftning kom till stånd kunde äga rum. Detta motiverades i reservationen bland annat sålunda:

Den möjlighet att bygga i kungsådra, som bereddes genom 1899 års lag och vilken det nu är meningen att ytterligare underlätta, leder uppmärksamheten på angelägenheten, att dylika upplåtelse ske endast genom ett *modernt koncessionsförfarande*. Å ena sidan beredes härigenom koncessionsinnehavaren trygghet för en avsevärd tid i sin nyttjanderätt, under det å andra sidan staten fortfarande har förhållandena i sin hand och kan i det allmännas intresse uti framtiden modifiera villkoren efter ändrade förhållanden och billighetens fordringar.

Konungen äger visserligen redan nu att vid utövningen av sin rätt att lämna tillstånd till byggande i kungsådra tillämpa sådana grundsatser. Men detta har i de hittills givna tillståndsresolutionerna för det första icke iakttagits i det viktigaste avseendet, ity att upplåtelsen av vattenkraften i kungsådra i själva verket sker på evärdelig tid och därjämte utan all ersättning. Vid bägge de tillfällen, då kungl. propositioner framlades med förslag till lag om elektriska anläggningar, ville Konungen åt sig förbehålla rätt att meddela koncession för alltid. Riksdagen bestämde dock slutligen, att koncessionen ej fick överstiga 40 år. Och då Kungl. Maj:t sedan vidare föreslog riksdagen att upplåta en avsevärd del av Trollhättans vattenkraft till enskilt bolag för all framtid, blevo båda kamrarna eniga därom, att den ifrågasatta upplåtelsen ej borde ifrågakomma för längre tid än högst 40 år i sänder. Samma skäl, som talade för dessa beslut, borde även föranleda till, att det allmänna ej för all framtid avhänder sig förfoganderätten över vattenkraften i kungsådra och att även möjlighet hålles öppen, att utarrenderingen kan ske mot upptagande av en viss avgäld. Staten har väl

ej i detta fall anledning att fullständigt skänka strandägare en värdefull vattenkraft, för att sedan kanske åter vid behov nödgas för allmänt ändamål återköpa gåvan med det belopp, vartill en upplåten evärdelig äganderätt kan uppskattas. Staten har förr ofta förfarit med allmän egendom på enahanda sätt, men trots de sorgliga erfarenheterna söka vi om möjligt fortgå på samma vägar.

Förslaget att i motiveringen intaga nämnda förbehåll föll utan vidare i första kammaren och avslogs i andra kammaren med 101 röster mot 56 röster.

År 1907 väcktes särskilt förslag om tidsbegränsning i själva lagen för överbyggande av kungsådra. Frågan om koncessionsavgift upptogs ej den gången för att icke öka motståndet. Lagutskottet gillade enhälligt tanken, men hemställde, att regeringen måtte anmodas att göra tidsbegränsning av högst 40 år, intill dess ny vattenrättslagstiftning kommit till stånd. Emellertid väckte saken ett ovanligt starkt motstånd även i andra kammaren från industriens talesmän och frågan föll den gången i första kammaren utan votering och i den andra med 101 röster mot 85.

År 1909 upprepades framställningen om tidsbegränsning dock med den förändringen, att medan år 1907 en tidsbegränsning av högst 40 år begärdes, föreslogs nu att »vid meddelande av tillstånd till överbyggnad av kungsådra göres sådan begränsning av tiden för tillståndet, som kan för olika fall anses av förhållandena påkallad». I lagutskottet tillstyrkte sedan sex reservanter från andra kammaren förslaget, och kammaren antog denna gång förslaget med 87 röster mot 64, varemot det utan votering avslogs i första kammaren.

År 1913 återupptogs frågan i andra kammaren. Utom en motion rörande utredning av kungsådras förekomst yrkades nämligen omedelbart riksdagsbeslut att i lagen införa uttryckligt stadgande därom, att tillstånd till överbyggande av kungsådra skall meddelas endast på viss tid, ej överstigande 40 år samt en skälig avgift bestämmas för den upplåtna vattenkraften eller att riksdagen åtminstone ville anhålla att vid meddelande av koncession för överbyggande av kungsådra sådana bestämmelser måtte inflyta bland villkoren. Denna framställning, förordad av två ledamöter i jordbruksutskottet, föranledde ej någon åtgärd. I andra kammaren avgavs för densamma 60 röster mot 69, som tillföllu utskottet.

Det är nu storindustriens målsmän och dess nitiske talesman på detta område, vattenkraftsföreningen, som lägga hela sitt inflytande i vågskålen för att hindra tillvaratagandet av de allmänna intressenas besittningsrätt i kungsådran, till dess man får se tiden an och frågorna blivit en gång allsidigt lösta. Vattenrättskommittéerna stå också här i allt väsentligt med nit och iver på samma sida. Arrendeavgiften anser man

obehörig, därför att såsom kommittéerna sökt utveckla vattenkraften skulle rätteligen tillhöra strandägaren. En begränsning i koncessionens tid för att bereda tillfälle att få denna och andra frågor tidsenligt lösta vill man icke medgiva; detta skulle föranleda en stor osäkerhet och onöjliggöra för någon att inlåta sig på en dyrbar anläggning.

Men även vattenkraftsindustrien får väl räkna med att den står under statsmakterna och måste lita till dess avgörande. Vattenbyggare i övriga Europa nödgas i regeln underkasta sig både koncessionsavgifter och i all synnerhet en ganska kort tidsbegränsning i koncessionen å hela anläggningen jämte många andra inskränkningar. Kapitalet är vant att underkasta sig vida större och oberäkneligare risker i konjunkturer, konkurrens och äventyrligheter av olika slag. I fall här som vid koncession för elektriska kraftledningar fastställts en koncessionstid av högst 40 år, skulle det säkert visa sig, att de stora farhågorna redan nu liksom i nämnda fall skulle utebli. Allra minst kan det inträffa, såsom också hotats, att kapitalet skulle vända sig till utlandet, ty där möter det överallt just dylika korta tidsbegränsningar för koncession på kraftanläggningar.

Utom genom framställningar i riksdagen har på sista tiden frågan upptagits även av *advokatfiskalen i kammarkollegium A. Klockhoff*. I ett utlåtande år 1912 över en begärd koncession för överbyggande av kungsådran i Skallböleforsen i Ljungan hemställde han, att koncessionen måtte till en början ställas på viss tid, föreslagen visserligen alldeles för lång till 75 år. Denna hemställan var icke värre enastående, än att alla vattenbyggare i övriga Europa få underkasta sig den beträffande hela vattendraget, att det hos oss har en förebild i 1902 års lagstiftning om kraftledningar, att det uttryckligen år 1904 förordnades bland annat av landets nuvarande statsminister, att det enhälligt tillstyrktes av 1907 års lagutskott och att det påyrkades av 1909 års kammars majoritet.

I anledning därav gick emellertid vattenkraftsföreningen in till regeringen med en petition, däri föreningen angrep alla dessa »projekt av kronans ämbetsmän, dessa upprepade anfall mot strandägarens lagfarna rätt till vattnet» samt uttalade, hurusom det vore »lyckligt, om dessa kronans ämbetsmän för framtiden ville taga den hänsyn till sagda industri, att de icke genom hugskott onödigtvis försvårade dess tillvaro och utveckling». Vad betyder det nu att man kan förivra sig till sådana angrepp för att en myndighet söker hänge sig åt en samvetsgrann tjänsteutövning i bevakandet av det allmännas rätt, och till och med hos regeringen begär ingripande mot ett sådant tjänstenit. Det bevisar, att regeringsmakten icke inger någon respekt i förevarande fall, därför att den ej tillägnat sig några klara grundsatser och således underlåter att framträda med den

kraft och målmedvetenhet, som tvingar alla vederbörande till en förnuftig syn på saken.

I denna frågans brydsamma belägenhet kan det vara av vikt att tillvarataga alla nya röster, som söka bryta med de härskande uppfattningarna, helst de myckna utlåtandena om vattenrättsförslaget icke lära komma att till tryck befordras. Sålunda har *f. d. professorn vid tekniska högskolan O. E. Westin* nyligen till konungen ingivit två framställningar med kritik av förslaget till vattenrättslag i vissa delar. Den ena berör framställningen i kungsådrefrågan och lyder sålunda:

Enligt kommitténs förslag skulle kungsådrebegreppet avföras ur vattenrättslagstiftningen, men däremot bibehållas i fiskerilagstiftningen. Kommittén anser sig ha ådagalagt, att äganderätten till kungsådran tillkommer strandägarna och att staten alltså icke har någon rätt till densamma. Denna mening kan jag icke dela, och jag vill nu anföra de skäl, som enligt min uppfattning visa, att kommittén ej tillräckligt beaktat vissa på saken inverkan omständigheter av väsentlig betydelse och att dess åskådning i följd härav icke äger den grad av objektivitet, som är erforderlig för att dess förslag i denna del skulle vara förtjänt att upphöjas till lag.

Vid den avlägsna tid, då begreppet kungsådra infördes och bestämmelser angående detsamma lagstadsades, voro som väl bekant är de ekonomiska och tekniska förhållandena helt andra än i vår tid, och det är därför ingalunda förvånande, att dessa bestämmelser icke passa för tillgodoseende av nutida behov. Förr var landets befolkning liten och näringslivet fortgick i helt andra banor än nu; behoven voro små och anspråken på deras tillfredsställelse obetydliga. Detta har uppenbarligen utövat inflytande på bestämmelserna beträffande kungsådran. Då liksom nu ville man givetvis i fråga om vattendragen i största möjliga mån tillgodose hela landets bästa och formulerade hithörande bestämmelser därefter. Rätten att draga fördel av det i strömdragen framrinnande vattnet blev därför i en mängd fall för strandägarna starkt begränsad, och någon orättvisa mot dem torde icke ha visats därigenom, ty deras behov att använda vattnet för motoriska ändamål var i förhållande till tillgången i allmänhet obetydligt, och det fanns f. ö. ingen möjlighet att med tidens vattenmotorer tillgodogöra någon mera betydande del av energien i de större vattendragen.

Med landets stora utsträckning och de knappa kommunikationsmedlen till lands var det uppenbarligen en sak av stor vikt för riket i sin helhet, att strömdragen höllos öppna för samfärdseln, och det är klart att rätten att i sådant avseende använda dem alltid ansetts tillkomma rikets samtliga innebyggare. Utan tvivel har man här att söka en av de förnämsta orsakerna till bestämmelserna rörande kungsådrans öppenhållande. Det torde ock kunna med ganska stor visshet antagas, att strandägarna funno en sådan allmän rätt att använda strömdragen helt naturlig och att de sålunda icke betraktade bestämmelserna till förmån för hela landet om öppenhållande av en betydlig del av vattendragen såsom någon obehörig inskränkning i deras rätt.

Påbudet om vattendragens öppenhållande för fiskens gång var tydligen ock en inskränkning i strandägarens vattenrätt till förmån så långt möjligt var

för på större eller mindre avstånd boende. Och att denna inskränkning även kom att gälla vattenfall av sådan höjd, att fisken där icke kunde komma upp, är ganska naturligt, då tillgången på fallande vatten var så riklig, att någon minskning av inskränkningen av strandägarens vattenrätt icke syntes behöflig.

Lagstiftarna hade på den tiden icke någon föreställning om möjligheten att på hundratals kilometers avstånd från den plats, där energien hos vatten fanns att tillgå, fortleda effektbelopp så stora, som de nu för tiden förekommande, och än mindre därom, att det fanns möjlighet att med användning av vattnets energi smälta malmer, upplysa städer, tillverka gödningsämnen o. s. v. Hade kännedom om sådant förefunnits, så är det sannolikt, att lagbestämmelserna angående vattendragens användning för allmänna ändamål fått ett helt annat innehåll än nu var händelsen. Det är antagligt, att föreskrifter då ock kommit att inflyta i lagen om de villkor, under vilka en avstängning av vattendragen kunde få äga rum, och det synes ej föreligga grundade skäl för det antagandet, att undantagen i fråga om strandägarnas lagliga rätt att förfoga över vattnet blivit mindre för det. Givet är ock, att under sådana förhållanden 1880 års vattenrättsförordning icke kommit att innehålla bestämmelser om, att kungsådran endast skall lämnas öppen. Den omständigheten, att statsmakterna sedan, genom ändring av samma förordning, beslöto, att, utan hinder av den äldre föreskriften om kungsådrans öppenstående, i denna ådra må byggas, synes vattenrättskommittén funnit utgöra stöd för den meningen, att äganderätten till kungsådran är strandägarna förbehållen. Denna mening är enligt mitt förmenande felaktig.

Det må ihågkommas, att strandägarna, innan tillstånd att överbygga kungsådran blivit lämnat, icke haft någon rätt att tillgodogöra sig det motoriska gagnet av vattnet i densamma, vare sig att de genom köp, arv eller gåva kommit i besittning av vidliggande strandfastighet. Det finnes under sådana omständigheter icke fog för påståendet, att deras rätt inskränkes genom de villkor, som kunna uppställas vid meddelandet av tillstånd att bygga i kungsådran. De strandägare, som göra anspråk på äganderätt till kungsådran, böra se efter i sina åtkomsthändingar rörande fastigheten, huruvida där står, att de äro ägare till kungsådran. Misstänkas kan, att de alla i det avseendet få leta förgäves.

Måhända vill man söka göra gällande, att en orättvisa, som förmenas vara begången, skulle bli i någon mån försonad därigenom, att kungsådran nu utan vederlag och med full äganderätt, vad den motoriska användningen beträffar, överlämnades till strandägarna; men det finnes knappast nöjaktig grund för en sådan åskådning, emedan en orättvisa icke kan med fog sägas hava varit begången i detta hänseende.

Vad förhållandena i övrigt i detta hänseende vidkommer må anmärkas, att det är oriktigt att antaga, det strandägarna vinna någon äganderätt till kungsådran därigenom, att, i samband med kungsådrans stängande, samfärdselns behov tillgodoses genom anläggande av farled vid sidan om det naturliga vattendraget; det är ock oriktigt att, om än indirekt, göra gällande, att de vinna sådan rätt därigenom, att, i samband med stängningen, konstgjorda vägar anordnas för vandringfisken; oriktigt är ock att tro, det äganderätt till kungsådran vinnes därigenom, att för flottningen rännor byggas vid sidan av vattendragen; det är f. ö. även oriktigt att antaga, det äganderätt i förevarande avseende skapats därigenom, att under nuvarande provisorium byggnadstillstånd lämnats utan att vara belagt med avgift för vattnets motoriska användning. Allt detta är oriktigt, emedan

statsmakternas ifrågavarande beslut icke innebär, att med tillstånd att bygga i kungsådran följer äganderätt till denna del av vattendraget. I överensstämmelse härmed brukar det ju i tillståndsresolutionerna angivas, att företagarna ha skyldighet att underkasta sig kommande lagstiftning. Och statsmakterna ha naturligtvis obestridlig befogenhet att till fördel för landet i sin helhet ordna saken oberoende därav, att några vunnit tillstånd att utföra omförmälda byggnad.

Vattenrättskommitténs ordförande, häradshövdingen H. von Sydow, säger i den översikt av striden om kungsådran, han lämnat i Järnkontorets Annaler, att kommittén ej tillerkänner kronan någon rätt att ekonomiskt utnyttja kungsådrans vatten. Såvitt jag kan förstå, har kommittén icke genom det uppdrag, den erhållit, fått någon befogenhet att vare sig tillerkänna eller fränkänna den ena eller den andra en sådan rätt. Kommittén har haft att söka objektivt granska hithörande såväl äldre som yngre förhållanden och att opartiskt framlägga förslag till en tidsenlig vattenlag; men detta är påtagligen något annat än att fränkänna kronan och tillerkänna strandägarna äganderätten till kungsådran. Utförlig är kommitténs utredning, det kan icke nekas, men den är i nu berörda kärnpunkt ensidig och otillfredsställande. Någon obetingad anslutning har förslaget icke heller vunnit, varken hos juridiskt sakkunniga eller andra, och det vore säkerligen allt annat än lyckligt, om detsamma oförändrat vunne statsmakternas bifall.

Kommittén är synnerligen angelägen att betona, det fara skulle ligga däri, att för tillståndet att överbygga kungsådran och motoriskt använda dess vatten avgift skulle erläggas till staten, och menar, att industrien skulle bli lidande därpå. Objektiva skäl härför ha emellertid icke blivit anförda. Visserligen vore det, såsom envar omedelbart inser, till mycken stor fördel för det fåtal industriidkare, som äga strandfastighet invid kungsådra, att såsom gåva av statsmakterna få sig tillerkänd äganderätten till kungsådran — en rätt, som de förr aldrig ägt — men att därav skulle följa, att industrien i sin helhet komme att ha fördel därav, det synes däremot vara högeligen tvivelaktigt; det saknas tvärtom ingalunda anledning antaga, att övriga industriidkare finge direkt eller indirekt betala mera för kungsådrans energi, om de skulle i första, andra eller tredje hand köpa den av strandägarna, som lyckats få densamma till present av statsmakterna, än om de hade att för detta ändamål till staten erlägga en efter förhållandena lämpad avgift. Betalning få dessa industriidkare i alla händelser underkasta sig, och det torde knappast bli angenämare att erlägga den till yrkesbröder eller konkurrenter än till staten. Komme saken att ordnas så, att statsmakterna icke gjorde bruk av den rätt, de äga att tillföra statskassan en viss inkomst av kungsådrans motoriska användning, så finge de landets inbyggare, som icke äga strandfastigheter av ifrågavarande slag, ikläda sig de icke obetydliga utgifter, som eljest kunde bli bestridda genom berörda intäkt till statskassan. Saken torde för övrigt ingalunda bli aptitligare därigenom, att landets inbyggare i allmänhet då ock finge det tvivelaktiga nöjet att ikläda sig en eljest obehövlig beskattning till förmån för utlänningar, som genom i tid gjorda inköp av vattenfall härstädes komme i åtnjutande av den oberättigade och oskäligen vinst, kungsådrans bortskänkande till strandägarna skulle medföra. Huru vattenfallsaffärerna skulle komma att gestalta sig, i händelse statsmakterna icke förbehöllo sig kontrollen av kungsådrans användning, torde man kunna förstå, om man erinrar sig den uppskörtning, som staten, d. v. s. landets samtliga inbyggare, blev underkastad, då

för några år sedan de fem miljonerna användes för inköp av vattenfall för den då ifragasatta elektriska järnvägsdriften. Det gällde att tillgodose ett icke allenast för landet i allmänhet utan särskilt för industrien gagneligt ändamål, och då borde överbetalning icke ha kommit i fråga, men köparen fick dock betala drygt, och så komme det nog ock att gå för den industri, som hade att tillgodose sitt nu ifrågavarande behov från de obehörigen gynnade strandägarna. Dessa kommo säkerligen att se sig till godo så mycket som möjligt utan att bekymra sig om, huruvida den förmån, de utan tillräckliga skäl fått sig tillmätt, medförde någon förpliktelse till hänsynsfullhet mot andra. Bemälda statsinköp av vattenfall torde nog kunna behöva att i samband med behandlingen av vattenlagsförslaget särskilt uppmärksammas; det kunde antagligen verka i viss mån upplysande. Jag blir måhända i tillfälle att återkomma härtill.

Vattenrättskommittén synes för övrigt icke vara fullt övertygad om riktigheten av sitt påstående, att strandägarna äro ägare till kungsådran, ty i betänkandet, sid. 180, heter det »att det är allenast vattenägarnas rätt att tillgodogöra sig vattnet som är begränsad av kungsådran». Här kan med fog anmärkas, att en äganderätt av sådan beskaffenhet, att ägaren icke får tillgodogöra sig det han äger, är besynnerlig; det är svårt att inse, att han kan ha gagn av densamma.

Såsom skäl för att ge strandägarna kungsådran plägar anföras, att företagsamheten skulle bli ökad och staten erhålla större skatteinkomst än eljest. Det är emellertid alls icke visst, att så bleve förhållandet. Genom att ordna merbemälda äganderätt på annat sätt, kunde företagsamheten säkerligen bli lika stor, som den i utsikt ställda. För övrigt är ju att märka, att med ökade skatter bli anspråken på bidragen från statskassan växande, och erhåller den då ej inkomst av annat slag tillika, blir dess ställning relativt tagen ej bättre än förut. Med den inkomst upplåtelsen av kungsådran kunde medföra, ställde sig saken däremot förmånligare.

Med iver har den för kort tid sedan bildade vattenkraftföreningen sökt att i kungsådrefrågan verka till förmån för strandägarna, och detta har skett under sken av bevakande av ett allmänt intresse; men att det är ett privat intresse föreningen i denna punkt företräder, är dock uppenbart. Att vattenfallens användning för industriella och andra jämförliga ändamål är en sak av synnerlig vikt för hela landet, därom är nog alla ense, men att upplåtandet av kungsådran bör ske just under de förutsättningar, bemälda förening finner lämpliga, är däremot allt annat än säkert. Jag är övertygad därom, att industrien i sin helhet kan bli lika väl tillgodosedd i händelse statsmakterna besluta att tilldela kronan rätt att uppta avgift för kungsådrans motoriska användning, som om denna upplåtes avgiftsfritt åt strandägarna.

Det provisorium, som inträdde, då frågan om kungsådrans överbyggande för motoriska ändamål började att på allvar komma på tal, har varat allt för länge, och det är påtagligen av synnerlig vikt att snarast möjligt få tillhörande förhållanden ordnade på ett tidsenligt sätt. Med den vattenrättsförordning, som nu är gällande, är äganderätten i fråga om kungsådrans motoriska användning obestämd. Med undantag för den ringa del, strandägarna i egenskap av undersåtar kunna i likhet med övriga inbyggare i riket göra anspråk på, tillhör kungsådran icke dem, vare sig de vilja med avseende å vattenfallens tillgodogörande verka såsom företagare eller icke; den tillhör icke heller kronan i egenskap av sådan företagare; ägaren är Sveriges befolkning i sin helhet. I överensstämmelse

härmed böra de nu erforderliga nya bestämmelserna rörande kungsådran avfattas, men begreppet kungsådra bör ingalunda avföras ur vattenrättslagstiftningen. Jag är alltså av den bestämda övertygelsen, att det för landet i sin helhet är fördelaktigast likaväl som riktigast, att kungsådrans ifrågavarande användning allt framgent komme att stå under statens kontroll och att för rätten till denna användning en lämpligt avpassad avgift bör av varje företagare, som vill tillgodogöra sig energi ur kungsådran, erläggas till statskassan. Avgiften bör påtagligen icke fastställas lika för olika belägna vattenfall och ej heller lika för de olika ändamål, som skola tillgodoses, samt för övrigt icke heller för all framtid. Fastställes däremot för en lämpligt avpassad tidsperiod ett visst maximum och tillämpas i övrigt en fallande skala ned till t. ex. en tiondel av detsamma, så torde billiga fordringar kunna bli tillgodosedda. Med en första tidsperiod av t. ex. fyra år och en maximiavgift av exempelvis tjugo öre per hundra kilowatt-timmar¹ av den använda delen av kungsådrans energi och respektive fjorton, åtta eller två öre för samma energimängd i de fall, då lindrigare avgift vore lämplig samt en förnyelsetid av tjugo år i sänder och fem år före varje sådan tidsperiods början fastställd ny, efter tidsförhållandena lämpad, avgift borde olika avnämares berättigade anspråk kunna bli tillmötesgångna. Den lägsta avgiften torde böra komma i fråga vid energiens användning i de stora metallurgiska och kemiska processerna ävensom i andra därmed jämförliga fall.

Visserligen äro helt naturligt förslag i denna riktning ingalunda angäna för dem, som själva eller genom andra göra anspråk på att få sig kungsådran tilldelad gratis och för all framtid; men enligt min uppfattning äro dylika anspråk ingenting mindre än försök till ingrepp i äganderätten, emedan de avse vinnande av äganderätt till något, som pretendenterna icke ha en klar och välgrundad rätt till. Och med tanke på de ödesdigra och fullkomligt oberäknliga följderna, fullföljandet av sådana försök skulle kunna medföra, känner jag mig manad att i min ringa mån motverka en så betänklilig strävan.

Betydande äro visserligen landets tillgång på vattenfall, och stor är den i dem befintliga energien i deras ursprungliga naturliga skick, men det är uppenbart, att en omfattande reglering av vattendragen skulle i högst väsentlig grad öka deras energitillgång. För dylika regleringsarbeten kräves emellertid omfattande förberedande åtgärder av såväl vetenskaplig som teknisk natur, och dessa taga, likaväl som själva regleringarna, icke obetydliga summor i anspråk. Det är utan tvivel i sin ordning att för dylika och andra mer eller mindre jämförliga ändamål använda icke någon del av den kronoskatt, som i allmänhet inflyter, utan den som kan och bör läggas på rätten att för merberörda motoriska ändamål begagna större eller mindre del av kungsådran.

På grund av det anförda vågar jag i underdånighet hemställa, att Eders Kungl. Maj:t täcktes taga under nådig prövning, huruvida icke även bestämmelserna rörande kungsådran i 1910 års förslag till vattenlag böra underkastas revidering innan förslaget framlägges till slutlig behandling.

Frågan har nu emellertid till den grad blivit en partifråga, att det knappast längre lönar sig att orda i densamma, då var och en följer sitt

¹ En kilowatt en och en tredjedels hästkraft à 75 sek. kg.

partis order eller formulär. I rättsfrågan borde det nuvarande besittningsförhållandet vara en obestridlig och avgörande utgångspunkt men därpå tänker man föga. Jurister, som tillika äro högermän eller högerliberaler eller engagerade i bolagsuppdrag, tycka företrädesvis att strandägaren bör ha fri rättighet till kungsådrens vattenkraft. Jurister, som stå på vänstersidan och tillika hålla på det allmännas rätt, tycka motsatsen.

I detta ärende säga nu storindustriens målsmän och deras politiska vänner: Vi finna det vara ur alla synpunkter förmånligt, om staten ville till den enskilda företagsamheten skänka bort kungsådrens vattenkraft liksom den gjort under det gångna århundradet med så många andra naturrikedomar. Vi anse, att detta till och med är en förpliktelse för staten, då våra jurister hålla före, att strandägaren har en teoretisk rätt till vattnet.

Å andra sidan menar man, att det nu kan vara nog med gåvorna. Folket är fattigt och staten behöver inkomster och möjligheter att med förutseende reglera utnyttjandet av naturens skatter. Någon moralisk rätt till kungsådrens vattenkraft ha strandägarna som sagt icke alls. Den juridiska besittningsrätten tillhör också obestridligen det allmänna. Att där bakom söka framkonstruera en teoretisk äganderätt för strandägaren saknar enligt denna sidas uppfattning teoretiskt berättigande. I varje fall kommer man därutinnan aldrig längre än till ett stridigt diskussionsämne i det blå, och detta betyder således ingenting gentemot alla de nyss antydda realiteterna. Det är en stor fördel för strandägaren redan det att få överbygga kungsådra och ofta bli därigenom dennas redan nu beskrivna ändamål åsidosatt särskilt i fråga om fisket. Att dessutom skänka bort hela vattenkraften evärdeligen utan ersättning blir till sist icke ens frikostighet mot industrien, utan endast en gåva åt dem, som sälja aktier på fondmarknaden.

Mellan dessa två åskådningssätt var det, som den nya regeringen skulle välja. Och det föreföll vara alla anledningar till att även det allmännas rätt skulle därvid omsider börja vederbörligen hävdas. Regeringens ståndpunkt blev emellertid efter lång betänketid följande: Vi lämna alldeles därhän tillsvidare vilken, teoretiskt sett, kan anses ha äganderätten till vattenkraften i kungsådran. Den saken vilja vi icke för vår del knäcka. Då emellertid lagen endast uttryckligen stadgar, att kungsådrens vatten skall hållas öppet för vissa ändamål, synes det erfordras en särskild lagstiftning om att även vattenkraften i kungsådran skall få användas för de allmänna intressenas räkning. Om en sådan lagstiftning bör komma till stånd eller icke, det vilja vi icke heller för närvarande inlåta oss på. Men då vi ej kunna hindra vattenanläggningar att komma till stånd, måste

vi i alla fall upplåta vattnet för ändamålet. Visserligen kunde detta, såsom stadgats om koncession för kraftledning från vattenfall, ske för en begränsad tid i sänder, vilket skulle bereda oss andrum att tänka över de båda nämnda andra spörsmålen. Men detta skulle kunna uttolkas såsom ett begynnande tänkande i en viss riktning över berörda spörsmål, vilket vi framför allt vill undvika. Därför lämna vi bort statens besittningsrätt till vattnet på evärdelig tid. Sedan står det ju likvisst statsmakterna öppet att besluta att återtaga den, eller annorledes bereda åt det allmänna även en ekonomisk rätt i vattenkraftens värde.

Till samma resultat kom 1913 års jordbruksutskott och dess liberala majoritet, ehuru efter mycken tvekan såsom det säges. Inflytande av regeringens redan fattade beslut är omisskänneligt. På detta sätt har 1913 års andra kammare ändrat ställning från 1909, ehuru man icke riktigt vill vidkännas detta heller.

Emellertid har man bortskänkt en besittningsrätt, den trumf som staten ännu har i sin hand, och detta i förtid innan huvudfrågan kommit till avgörande. På detta sätt förfara som bekant aldrig de enskilda. När exempelvis staten överlämnat förfoganderätt till rekognitionsskogarna för bruksdriftens upprätthållande, föll det naturligtvis ingen enskild in att återställa dem till staten, när bruken nedlades. Man behöll denna besittningsrätt och från denna ståndpunkt har man hittills lyckats värja sig mot statens krav, som i detta fall, till skillnad från strandägarnas förmenta rätt till vattenkraften i kungsådran, varit moraliskt grundat och vida klarare juridiskt motiverat. Det iakttogs för övrigt tystnad över de osannolika utsikterna att kunna taga igen vad man en gång avhänt sig eller att vinna ett medgivande i en kommande lagstiftning från första kammaren, i vars hand man nu lagt avgörandena beträffande de kungsådror, som en gång blivit evärdeligen och utan avgift upplåtna. En sådan lagstiftning blir ofantligt svår att genomföra även därför, att man står inför omkastade besittningsförhållanden och inför en industri, som byggt på att få vattenkraft gratis och vars aktier därför redan betalats med bland annat den skänkta vattenkraftens värde.

Man måste verkligen fråga sig, när någon gång jordfrågans dagar skola komma.

Det allmännas intresse. Koncessionssystemet.

Riksdagsskrivelsen av år 1904, som föranlett förslaget till vattenlag, begärde övertvägande, huruvida ej gällande bestämmelser om jordägares rätt över vattnet å hans grund och därmed i samband stående författning

gar borde förändras och omarbetas, så att de komme att bättre motsvara de krav, som nutida förhållanden ställa på en dylik lagstiftning. Riksdagen uppräknade vissa punkter i vilka en ändring syntes böra äga rum, men tillade att det behövdes en allmän revision. Kommittén har också fattat saken så, att den hade fria händer och även i vissa punkter gått emot riksdagens anvisningar.

Den första frågan är då vad som utmärker de nutida förhållandena i fråga om vattnets tillgodogörande. Svaret kan icke bli mer än ett. I äldre tider hade vattnet liksom övriga naturrikedomar icke samma betydelse och användning som nu. Befolkningen var glesare, kommunikationerna outvecklade och nutidens industriella liv och mångskiftande ekonomiska verksamhet okända. Nu är förhållandet helt annorlunda. Vattnet och isynnerhet vattenkraften får en allt rikare användning och intressena samla sig i tävlan att tillgodogöra sig dessa värden. De nutida förhållandenas krav bli sålunda att befrämja alla dessa möjligheter till vattnets nyttiga begagnande, men göra det på sådant sätt, att alla intressen, som hava del däri, bli tillgodosedda. Man bör kunna vara överens om att härvid företagarnas intresse icke är det enda intresset i samhället och att de icke heller alltid äro de målsmän, som kunna anses ensamma vara det klokaste och oegennyttigaste att tillvarataga alla de andra intressena särskilt konsumenternas, hela folkets intresse. Tidsförhållandena uppfordra därför det allmänna eller staten att i mån av behov ingripa för att bringa ordning i det hela samt rättvisa och omtanke åt skilda håll.

Nästa fråga är då hur de nuvarande tidsförhållandena med hänsyn till dessa omständigheter böra kräva att den högsta dispositionsrätten eller, om man så vill kalla det, *äganderätten till vattnet skall vara ordnad*. Om man därvid till en början utgår ifrån hur det bör vara, är det tydligt, att man bör skilja mellan mindre och större vattendrag. De mindre vattnen äro fortfarande som i äldre tider väsentligen infätade med de enskilda egendomarna. De nya förhållandena hava ej några synnerliga anspråk på desamma och de enskildas förfogande över dem är, nu som förr, naturlig och lämplig. Annorlunda är det med de stora vattendragen, särskilt med de rinnande större floderna. Det är intet förnuft uti, att detta vatten, som kommer och går, som utgör ett förmedlande band mellan skilda trakter, som har sitt ursprung och källa i ovan liggande vidsträckta nederbördsområden, skall med äganderätt tillhöra varje strandägare i det ögonblick det flyter förbi hans stränder. Strandägaren bör få nyttja vattnet för sina förnuftiga ändamål. Men staten bör ha överhögheten, äganderätten eller med andra ord befogenheten att fördela hävorna och därvid låta något komma även dem till godo, som icke äro strandägare, men hava

behov, som kunna fyllas endast av de flytande krafterna under deras dådrika färd från sitt avlägsna ursprung till havet.

Om man härefter ser efter hur i det övriga Europa rättsordningarna sökt rätta sig efter dessa för hela Europa gemensamma förhållanden finner man, att *i alla länder inom Europa med undantag av de skandinaviska* har rättsordningen lämpat sig efter nutidens krav sådana dessa ovan skildrats. Särskilt gäller detta vattensystemen, som komma från Alperna och deras utgredningar till Tyskland, Österrike, Italien, Frankrike och Schweiz. Överallt skiljs där i stort sett mellan offentliga vatten, utgörande vanligen de större vattendragen, i vilka således också tillgodogörandet av vattenkraften utgör en statens höghetsrätt, samt privata vatten, som tillhöra jordägaren, vilken där äger ensam utnyttja vattenkraften. I Frankrike har den administrativa myndigheten till och med befogenhet att i viss mån förordna, att ett vattendrag, som ansetts vara privat, skall därefter falla under statens höghetsrätt. I alla dessa publika vattendrag fordras för vattenanläggningar givetvis en koncession, som meddelas av den administrativa myndigheten. Vanligen är denna koncession förenad med en ofta kort koncessionstid, koncessionsavgifter och mångahanda villkor, som hos oss skulle betraktas som upprörande äventyrligheter och godtycke, men i nämnda länder anses som en naturlig sak. I dessa länder har man visserligen haft förmånen att sedan äldre tider en klok juridik ordnat förhållandena tidigt efter förnuftets fordringar. Detta beroende säkerligen därpå, att på grund av dessa trakters tidigare kultur och tätare befolkningsförhållanden behovet i tid gjort sig gällande. Den nya tiden med sina även där ofantligt stegrade behov har ingalunda funnit den bestående rättsordningen hinderlig för desamma utan tvärtom vidgat och stärkt densamma såsom det synes utan något avsevärt motstånd från industrialismen.

I de avlägsnare *skandinaviska länderna* med sin först senare framträdande ekonomiska utveckling har behovet kommit först långt efteråt. Visserligen infördes även i Sverige från utlandet på sin tid en regalrätt till en stor del av landets strömmar. Men just därigenom att denna då icke uppbars av något större behov, fick den ingen större praktisk tillämpning. De enskilde begagnade obehindrat fortfarande vattendragen såsom sina egna och ur dessa förhållanden framgick ånyo så småningom en individualistisk lagstiftning, som motsade och sprängde sönder den utifrån införda regalrätten.

Nu har emellertid de nya tidsförhållandena kommit med sina nya nödvändigheter även uppe i Norden. Även här framträder kravet att få en förnuftig ordning och en därpå byggd högsta dispositionsrätt över

vattnet. Den sydeuropeiska rättsordningens principer vilja göra sig gällande även hos oss och påkalla en bestämd skillnad mellan de större och mindre vattendragen även här. Det är i Norge, Sverige och Finland, som vattenrättslagstiftningen till skillnad från det övriga Europa blivit byggd på den grundsatsen väsentligen, att rätten till vattnet är förenad med äganderätten till den grund, varå vattnet finnes.

Den i *Finland* gällande lagen om vattenrätten av den 23 juli 1902 innehåller icke några bestämmelser om äganderätten till vattnet, men i förslaget till densamma framställdes hurusom finsk rätt erkände enskild äganderätt till den vattenbetäckta grunden och en därav härflytande rätt att nyttja själva vattnet. Lagen innehåller en del inskränkningar i denna nyttjanderätt och vidgade möjligheter att tillgodogöra sig vattenkraften. Kungsådran, som finnes kvar från den svenska rättsordningen, är bibehållen i lagen.

Uti *Norge* gäller såsom grund för vattenrätten en »Lov om Vasdragenes benyttelse m. v.» den 1 juli 1887. Där betecknas jordägarens rätt såsom äganderätt med de inskränkningar »som följa av lag och sedvana». Lagen innehåller särskilda bestämmelser till förmån för samfärdseln, flottningen, fisket och industriella ändamål, ävensom sjösänkning, vattenreglering, dikning och vattenledning.

Emellertid har vid sidan av denna lagstiftning ett omfattande arbete ägt rum för att tillgodose de nya förhållandenas krav. Dessa strävanden ha, såvitt vattendragen angå, inriktat sig på att giva sådana bestämmelser för vattenkraftens tillgodoseende, att densamma komma hela samhället och hela befolkningen tillgodo. Även har man gjort en viss skillnad mellan större och mindre vattendrag samt underkastat vattenkraftens tillgodogörande i de förra vidlyftiga koncessionsbestämmelser. Man kan säga att man på detta sätt sökt ordna den högsta dispositionsrätten över dessa i riktning mot den ovannämnda utländska rättsordningen. Det offentliga har tillagts sådant inflytande på regleringen av förhållandena och begränsningar i strandägarnas äganderätt till de betydelsefullare vattendragen i den mån de bildade vattenfall, att dessa vattendrag på den punkten i väsentliga delar förvandlats till offentliga. Dessutom har lagstiftningsarbetet med särskild styrka inriktat sig på att förhindra den nutida faran för de nordiska länderna av att framför allt det utländska kapitalet men även det inhemska skulle tillägna sig och monopolisera landets naturrikedomar, vattenfallen, bergverken och skogarna.

Detta arbete börjades omedelbart efter unionsupplösningen av den Michelsenska regeringen. Då en mängd agenter reste omkring och letade upp dylika naturrikedomar för billigt pris för utländsk räkning, blev på

Bihang till senare riksdagens protokoll 1914. 10 saml. 31 häft. (Nr 86.) 4

nämnda regerings initiativ utfärdade *provisoriska lagar* dels den 7 april 1906 med bifall till en den 31 förutgående mars avgiven proposition rörande vattenfall och dels den 12 juni 1906 rörande vattenfall, bergverk och skogar, allt i syfte att hindra nämnda handel i avbidan på en definitiv lagstiftning.

Efter ingående förhandlingar utkom därefter till en början en *lag om förvärvande av vattenfall, bergverk och annan fast egendom den 18 september 1909* samt en *lag om förvärvande av skog av samma datum*. Principerna i denna lagstiftning var att i fråga om egendomsförhållandena borde skiljas mellan äganderätt, bruksrätt och avhändelserätt. Den sista ansågs icke ligga obetingat i äganderätten, utan kunde staten ingripa till förekommande av att överlåtelse skedde på sådant sätt att allmänna intressen därigenom äventyrades. Det kan vara av intresse för revisionen av vår vattenrätt, att någon kännedom sprides om det väsentliga innehållet i denna lagstiftning. Kapitlet om vattenfall innehåller bland annat följande:

§ 1. Uten tilladelse, meddelt av Kongen, kan ingen andre end staten, norske kommuner og norske statsborgere erhverve eiendomsret eller bruksret til vandfald eller stryk, som antages enten alene eller i forbindelse med andre under ett utnytbare fald eller stryk at kunne ved regulering utbringes til mer end 1,000 naturhestekræfter. Hvorvidt faldet har denne effektivitet, avgjøres i tvivls-tilfælde ved lovlig skjøn.

§ 2. Fremmede statsborgere samt korporationer, stiftelser, aktieselskaper og andre selskaper med begrenset ansvar, hvis bestyrelse har sit sæte i Norge og for et flertals vedkommende bestaar av norske statsborgere, kan, naar ikke almene hensyn taler derimot, av Kongen meddeles tilladelse (koncession) til at erhverve vandfald paa nærmere betingelser, hvorved følgende grundregler blir at iagttas:

1. Koncessionen meddeles bestemte person eller selskap. Det kan sættes som betingelse, at der i nogen utstrækning aapnes adgang for norsk kapital til at delta i foretagendet. Er det et selskap, som søker koncession, kan der sættes betingelser sigtende til at forhindre, at en majoritet av selskapets parter eller aktier kommer til at tilhøre nogen, som eier eller bruker andet vandfald her i riket, eller som sitter inde med aktiemajoriteten i noget andet selskap, der eier eller bruker vandfald her i riket.

9. Det skal i koncessionen bestemmes, at koncessionæren er forpliktet til at avgi indtil 5 pct av den til enhver tid utbyggede elektriske kraft til den kommune, hvor kraftanlægget er beliggende, eller andre interesserte kommuner efter departementets bestemmelse, likesom der kan forbeholdes staten ret til at erholde andre 5 pct av kraften. Kraften leveres efter en maksimalpris, beregnet paa at dække produktionsomkostningene med tillæg av 20 pct. I produktionsomkostningene medregnes 6 pct rente av anlægskapitalen. Produktionsomkostningenes størrelse fastsættes ved overenskomst mellem vedkommende departement og koncessionæren eller i mangel av saadan red lovlig skjøn. Det kan betinges at denne fastsættelse revideres til bestemte tider. Koncessionen bør indeholde nærmere bestemmelser om det varsel, koncessionæren har krav paa, før kraften uttages, Hvis anlægget skal levere energien i anden form end elektrisk, kan tilsvarende bestemmelser træffes.

10. Koncessionen gives for en bestemt tidsrum av minst 60 aar og højst 80 aar. Tiden regnes fra koncessionens meddelelse. Ved koncessionstidens udløb tilfalder vandfaldet med alle de inretninger, hvorefter vandets løp og leie forandres, saasom damalæg, kanaler, tunneler, bassænger, rørledninger m. m. samt de til utbygningen og kraftanlægget erhverde grundstykker og rettigheter staten med fuld eiendomsret og uten vederlag. Likesaa kan det bestemmes, at kraftstationerne med tilhørende maskineri og andet tilbehør skal tilfalde staten med fuld eiendomsret uten vederlag. Det, som ikke tilfalder staten, kan den indløse for dets værdi efter sjön paa sin bekostning eller forlange fjernet inden en av departementet fastsat frist.

11. Koncessionen bör kun meddeles, forsaavidt ældre pantehæftelser, servitutter av væsentlig betydning, leierettigheter og lignende hæftelser fjernes eller viker prioritet for de i koncessionen paalagte forpligtelser, derunder ogsaa de mulker, som kan bli ilagt efter § 17.

12. Til videre overdragelse av vandfaldet utkræves kongelig tilladelse selv om den nya erhverver er norsk kommune eller norsk statsborger. Erhververen maa i ethvert tilfælde underkaste sig de i den oprindelige koncession fastsatte betingelser. Til tilladelsen kan desuten knyttes de betingelser, som er omhandlet ovenfor under 1. Tilladelsen til overdragelsen blir at meddele, hvor ikke almene interesser skades ved at flere vandfald samles paa en haand, eller almene hensyn iövrig taler derimot.

Uti 4 kap. i förstnämnda lag stadgas om köp av energi, frambragt genom vattenkraft, bland annat:

§ 13. Uten tilladelse meddelt av Kongen kan ingen andre end staten og norske kommuner erhverve og benytte energi, frembragt ved vandkraft i større mængde end 500 hestekræfter. Saadan tilladelse er dog kun nödvendig, hvis det vandfald, som leverer kraften, er over 1,000 naturhestekræfter, beregnet paa den maate, som er fastsat i § 1.

§ 14. Personer, korporationer, stiftelser samt aktieselskaper og andre selskaper med begrænset ansvar, kan, hvor ikke særlige almene hensyn taler derimot, av Kongen meddeles tilladelse (koncession) til erhvervelse og benyttelse av mere end 500 hestekræfter av energi paa nærmere betingelser, hvorved fölgende grundregler blir at iagttas:

1. Koncessionen meddeles bestemt person, korporation, stiftelse eller selskap. Som regel bör det kræves, at selskapets bestyrelse har sit sæte i Norge

9. Det skal i koncessionen bestemmes, at koncessionæren er forpliktet til at avgi indtil 5 pct av den til enhver tid utbyggede elektriske kraft til den kommune, hvor kraftanlægget er beliggende, eller andre interesserte kommuner efter departementets bestemmelse, likesom der kan forbeholdes staten ret til at erholde andre 5 pct av kraften. Kraften leveres efter en maksimalpris, beregnet paa at dække produktionsomkostningene med tillæg av 20 pct. I produktionsomkostningene medregnes 6 pct. rente av anlægskapitalen. Produktionsomkostningenes størrelse fastsættes ved overenskomst mellem vedkommende departement og koncessionæren eller i mangel av saadan ved lovlig skjön. Det kan betinges, at denne fastsættelse revideres til bestemte tider. Koncessionen bör indeholde nærmere bestemmelser om det varsel, koncessionæren har krav paa, för kraften uttages. Hvis anlægget

skal levere energien i anden form end elektrisk, kan tilsvarende bestemmelser træffes.

10. Koncessionen gives for en bestemt tidsrum av minst 60 aar og højst 80 aar. Tiden regnes fra koncessionens meddelelse. Ved koncessionstidens udløb tilfalder vandfaldet med alle de indretninger, hvorigennem vandets løp og leie forandres, såsom damanlæg, kanalar, tunneler, bassænger, rørledninger m. m. samt de til uthygningen og kraftanlægget erhvervede grundstykker og rettigheder staten med fuld eiendomsret og uten vederlag. Likesaa kan det bestemmes, at kraftstationerne med tilhørende maskineri og andet tilbehør skal tilfalde staten med fuld eiendomsret uten vederlag. Det, som icke tilfalder staten, kan den indløse for dets værdi efter skjøn paa sin bekostning eller forlange fjernet inden en av departementet fastsat frist.

11. Koncessionen bör kun meddeles, forsaavidt ældre pantehæftelser, servitutter av væsentlig betydning, leierettigheder og lignende hæftelser fjernes eller viker prioritet for de i koncessionen paalagte forpligtelse, derunder ogsaa de mulker, som kan bli ilagt efter § 17.

12. Til videre overdragelse av vandfaldet utkræves kongelig tilladelse, selv om den nye erhverver er norsk kommune eller norsk statsborger. Erhververen maa i ethvert tilfælde underkaste sig de i den oprindelige koncession fastsatte betingelser. Til tilladelsen kan desuten knyttes de betingelser, som er omhandlet ovenfor under 1. Tilladelsen til overdragelsen blir at meddele, hvor ikke almene interesser skades ved at flere vandfald samles paa en haand, eller almenne hensyn iövrig taler derimot.

Uti 4 kap. i förstnämnda lag stadgas om köp av energi, frambragt genom vattenkraft, bland annat:

§ 13. Uten tilladelse meddelt av Kongen kan ingen andre end staten og norske kommuner erhverve og benytte energi, frembragt ved vandkraft, i større mængde end 500 hestekræfter. Saadan tilladelse er dog kun nödvendig, hvis det vandfald, som leverer kraften, er over 1,000 naturhestekræfter, beregnet paa den maate, som er fastsat i § 1.

§ 14. Personer, korporationer, stiftelser samt aktieselskaper og andre selskaper med begrænset ansvar, kan, hvor ikke særlige almene hensyn taler derimot, av Kongen meddeles tilladelse (koncession) til erhvervelse og benyttelse av mere end 500 hestekræfter av energi paa nærmere betingelser, hvorved følgende grundregler blir at iagttas:

1. Koncession meddeles bestemt person, korporation, stiftelse eller selskap. Som regel bör det kræves, at selskapets bestyrelse har sit sæte i Norge og helt eller delvis bestaar av norske statsborgere. Den kjøpte energi kan ikke overdrages videre uten samtykke av vedkommende departement.

2. Det kan fastsættes, at energien ikke maa anvendes til bestemte arter av industri.

3. Ved bygning og drift av vedkommende anlæg skal saavidt mulig kun benyttes arbeidere, som har norsk indfødsret eller statsborgerret. Dog kan, naar ikke offentlig hensyn taler derimot, ogsaa tillates anvendt fremmede arbeidere, naar de har hat fast bopæl her i riket i det sidste aar. Likesaa bör norsk materiel og norsk forsikring benyttes eller ha et vist fortrin i konkurransen. De nærmere regler om anvendelsen av denne bestemmelse indtages i koncessionen.

4. For koncessionen kan der bestemmes en aarlig avgift av indtil kr. 1:25 for hver hestekraft over 500. Saadan avgift blir dog ikke at paalægge, hvor energien leveres fra vandfald, som er koncedert overensstemmende med bestemmelserne i nærværende lov § 2.

Den i författningen stadgade hemfallsrätten har varit föremål för synnerlig strid i Norge såsom det längst gående villkoret för vattenkraftens socialisering i stora vattendrag. Man har till och med ifrågasatt, att det stod i strid mot grundlagens föreskrift om att staten skall betala ersättning, när den exproprierar, och process av sådan grund har anhängiggjorts, men talan har blivit ogillad. När en dylik hemfallsrätt efter den långa koncessionstiden blir verklighet har därmed ifrågavarande större vattendrag på den plats, där det bildar vattenfallet, faktiskt blivit i anslutning till den kontinentala europeiska rättsordningen förvandlat till vad man där kallar publikt vatten. År 1912 i september framlades av den dåvarande regeringen en proposition om förändring i författningen i syfte bland annat att norska bolag med uteslutande norsk styrelse i Norge och vars aktiekapital helt och hållet tillhörde staten, norsk kommun eller norsk statsborgare skulle befrias från hemfallsrätten och även tidsbegränsningen, under det att hemfallsrätten skulle fortfarande bli gällande mot det utländska kapitalet. Regeringen föll emellertid bland annat på denna framställning och propositionen har sedermera återtagits.

Ett annat viktigt resultat av ovannämnda norska strävanden är *lagen den 4 augusti 1911 om vattenregleringar i industriellt syfte*. Första stycket i lagens första § äger följande genom lag av den 20 februari 1913 förändrade lydelse:

1. Anlæg og foranstaltninger til regulering av et vasdrags vandføring til fremme av industrielle formaal kan i efternævnte tilfælde ikke utføres uten tilladelse av Kongen:

a. Naar foretagendet kan medføre en for det almene skadelig indflydelse paa færdsel, flötning eller fiske i vedkommende vasdrag.

b. Naar derved bevirkes, at dyrket eller dyrkbar jord eller naturlig eng, skog eller havnegang i saa stort omfang sættes under vand eller paa anden maate ødelægges, at dette efter de stedlige forhold maa anses skadelig for almene interesser.

c. Naar derved i øvrig kan bevirkes skade for nogen almen eller offentlig interesse eller for det almene skadelig forandring av naturforholdene.

d. Naar der foretages opdæmning eller sænkning av indsjø, som efter gjældende retsregler ikke i sin helhet kan anses eiendomsret undergit.

e. Naar der til foretagendets gennemførelse kræves raadighed over eller bevirkes skade for andenmans grund eller rettigheter og ikke alle vedkommende eiere og rettighedshavere er enige i foretagendets utførelse.

f. Naar reguleringen medfører en økning av vandkraften for noget enkelt

eller for flere under ett utnytbare fald i vasdraget av minst 2,000 naturhestekræfter. Kraftøkningen beregnes paa den i § 2, post 1 angivne maate og fastsættes om fornødent ved skjøn efter lagrettelovens § 23.

Dessa bestämmelser gälla också utvidgning av äldre anläggningar samt anläggning eller arbeten för vattnets ökning genom överföring av vatten från ett vattendrag till ett annat. Undantagna från lagen äro regleringar av visst mindre omfång. På särskilt angivet sätt kan man få avgjort om tillstånd erfordras. Efter en ingående undersökning meddelas koncession genom regeringen, men om framställningen rör stora regleringar, vid vilka betydande intressen stå emot varandra, bör den icke beviljas förr än saken varit förelagd stortinget. Bland ytterligare allmänna föreskrifter märkes, att tillåtelse för vattenreglering, som medför skada eller olägenhet för allmänna eller privata intressen, bör i allmänhet meddelas allenast om sådan skada eller olägenhet kan anses vara av mindre betydelse i förhållande till de fördelar som företaget skall medföra, varvid också tages i betraktande de beräknade omkostnaderna för företagets genomförande. Författningen innehåller åtskilliga villkor, som vid tillståndet i allmänhet bör fastställas. Bland dessa villkor märkas, att arbetet såvitt möjligt utföres av norska funktionärer och arbetare och företrädesvis med norsk tillverkning och norskt material och att en viss närmare angiven andel energi skall levereras till en eller flera kommuner eller till staten i händelse av behov. Dessutom bör fastställas en viss årlig avgift icke under 10 öre och icke över 1 kr. pr naturhästkraft, som skall erläggas dels till kommuner såsom ersättning för skadliga verkningar av regleringen och dels till staten för statsomkostnader i följd av regleringen. Tillåtelse till vattenreglering meddelas för minst 60 högst 80 år. Koncession kan ock givas till obegränsad tid för företag, som icke medför skada eller olägenhet för allmänna eller offentliga intressen och som utföras av norska kommuner, statsborgare, korporationer och stiftelser eller av norska bolag och under villkor, att anläggningen förblir att vara i norska händer. Förövrigt innehåller författningen, utom åtskilliga ytterligare bestämmelser, att vattenreglering kan utföras av staten när konungen finner det ändamålsenligt av hänsyn till allmänna intressen, som beröras av regleringen, eller för ordnandet av förhållandet mellan privata intressen.

Slutligen har utgivits en norsk lag av den 15 augusti 1911 om tvunget avstående av vattenfall för vissa ändamål till kommuner. Denna lags första paragraf lyder med en den 12 juni 1912 tillkommen förändring sålunda:

§ 1. Naar det ansees paakrævet for tilfredstillelse av en kommunes eller dens indvaaneres behov for kraft til lys, varme, gaardsbruk, haandverk eller

smaaindustri, kan vedkommende kommunestyre paa kommunens vegne forlange tvungen avstaaelse i den utstrækning, dette behov kræver, av:

a) vandfald, som enten ikke er utbygget eller kun er utbygget for indtil halvdelen av den kraftmængde, hvortil faldet kan utbringes ved hensigtsmæssig regulering, tillikemed de indretningar og anlæg, hvorved vandets løp eller leie er forandret, samt i tilfælde særskilt krafstation;

b) den grund og de rettigheter, som er nødvendige til utnyttelse av et vandfald, som saaledes forlanges avstaat, eller til utnyttelse av et kommunen allerede tilhørende vandfald — derunder til vandfaldets utbygning til, anlæg av kraftstation samt til veier og kraftledninger.

Saafremt vedkommende forlanger, skal avstaalsen tillike omfatte grund og anlæg, som paa grund av den tvungne avstaalse mister sin væsentlige værdi for ham.

Författningen innehåller bestämmelser om undantag och garantier för jordägarna m. m.

När man nu även i Sverige skulle gå att ordna förfoganderätten över vattnet efter nutidens krav, var det väl naturligast, att riktningen i lagstiftningsarbetet borde, såsom även skett i Norge, gå något i riktning mot den rättsordning som förnuftigtvis gäller ute på den europeiska kontinenten. Mindre vattendrag skulle fortfarande vara enskilda med vissa av förhållandena betingade begränsningar naturligtvis, under det att i de större vattendragen, där allmänna och folkliga intressen mera spelade in, det allmänna även borde tillerkännas ett större inflytande. Vad som då borde åtgöras var för det första att bibehålla och uttryckligen fastslå kungsådra, där den finnes, såsom publikt vatten, och vidare bibehålla den karaktär av nyttjanderätt bara, som strandägaren enligt författningarnas ordalydelse har till det övriga vattnet, vari redan ligger ett tyst erkännande av en statens överhöghet, samt vidare utveckla och göra gällande denna överhöghet genom ett koncessionssystem, om vars detaljer man kan diskutera, men vars berättigande i och för sig, när det gäller vattenbyggnader och vattenregleringar för tillgodogörande av vattenkraft, borde fastslås i lagstiftningen.

Vattenrättskommittéerna gå i en alldeles motsatt riktning. Tvärt emot tidens krav på sociala hänsyn vid sidan av de privata föreställa de sig tydligen, att den av riksdagen begärda hänsynen till de nutida förhållandena krävde ett utvidgande av den privata rätten. Även det svenska förslaget har nödgats göra en viss skillnad mellan större och mindre vattendrag. Men uti de större, där de sociala hänsynen särskilt borde göra sig gällande, utplånar förslaget ur lagstiftningen det offentliga vattnet, kungsådran, där det funnits. Dessutom utbyter förslaget gällande rätts tal om en nyttjanderätt för strandägaren till det övriga vattnet mot ett mera omfattande uttryck, som ger honom, i stället för det offentliga, överhögheten över vattnet. Uttrycket »tillgodogöra sig» är utbytt mot »råda över». Vis-

serligen bibehåller kommittén föreskrifter om tillgodoseende av farled, flottled och flskeväg och torrläggning av mark samt anser sig med sina föreskrifter i vida högre grad ha tillgodosett de ifrågavarande intressena, vilket dock i realiteten knappast är förhållandet. Men kungsådran såsom publikt vatten är borta, vattenkraften uti densamma definitivt överflyttad från det allmännas besittning till strandägarens och denne senare skall hädanefter principiellt »råda över» det vattnet.

Mot koncessionslagstiftningen och de sociala ändamål den skulle tjäna ställer sig kommittén vidare fullständigt avvisande. En koncessionsavgift även för upplåtande av kraften i kungsådra anser kommittén med sin rättsuppfattning icke böra ifrågakomma. Ännu mindre kan detta eller en begränsad koncessionstid ifrågasättas för övriga delar av vattnet. En koncession på sådana villkor skulle dessutom innebära en premiering av de andra kraftproduktionsmedlen från torvmossar och stenkol. Dessutom skulle en avgift fördyra kostnaden, så att talrika vattenfall ej kunde bli utbyggda. Naturförhållandena i vårt land vore nämligen i allmänhet av den beskaffenhet, att de ekonomiska betingelserna för vattenkraftens utnyttjande vore mera ogynnsamma än i många andra länder. En tidsbegränsning skulle i varje fall minska och mången gång rent av borttaga benägenheten att utnyttja vattenfallen. Knappast något vore för näringslivet så menligt som ovisshet i de rättsliga förutsättningarna för dess verksamhet. Att i andra länder industrien måhända icke haft så stark känning av ett dylikt osäkerhetstillstånd kunde nog till väsentlig del tillskrivas den omständigheten, att på grund av de faktiska förhållandenas gestaltning en koncessionär i allmänhet haft grundad anledning antaga att kraftkällan icke komme att vid koncessionstidens utgång fråntagas honom och ej heller de ekonomiska villkoren att avsevärt försvåras. I och med det att ett strängare förfarande från den koncessionsgivande myndighetens sida med fog kunde befaras, komme helt visst osäkerhetstillståndet att göra sig mera kännbart. Utvecklas förhållandena därhän inom de flesta övriga europeiska länder skulle det för industrien i ett litet land som Sverige vara av stor betydelse, att i motsats till förhållandet i konkurrerande länder för den svenska företagsamheten finnes visshet rörande de ekonomiska villkor, under vilka den erforderliga kraften jämväl för framtiden står till buds. Slutligen anse kommitterade att något statsligt ingripande för avvärjande av fara för trustväsende icke erfordras. I vårt land vore faran ganska ringa. Staten ägde nämligen en mängd vattenfall. Därest den konkurrensstaten sålunda kunde bjuda icke vore tillräcklig att förhindra uppkomsten av enskilda monopol, hade staten enligt gällande lagstiftning i sin hand frågan om rätten att för distribuering av elektrisk kraft framdraga led-

ningar. Om ytterligare åtgärder erfordrades borde för övrigt dessa åtgärder icke taga hänsyn allenast till vattenfallen utan i lika hög grad rikta sig mot överföring av kraft från andra kraftkällor. Faran av allt för stora utländska jordförvärv genom inköp av aktier i jordägande svenska bolag, vilket föranledde framställningar redan 1902 till regeringen från norrlandskommittén och riksdagen, denna fara och dess betydelse även för de svenska vattenfallen finnes ej ens någon erinran om i betänkandet.

Enligt denna kommitterades framställning skulle förhållandena i Sverige vara särdeles märkvärdiga till skillnad från andra länders. Industrien får köpa kraftkällorna av enskilda för dyrt pris. Men om det finnes kungsådra i vattnet måste industrien hava dess vattenkraft gratis, ty annars komme den att lida stor skada, vilket däremot icke inträffar när kungsådra ej finnes i vattnet och industrien får inköpa vattenkraften till sitt fulla värde av den enskilde. Det senare blir hädanefter enligt kommitterades förslag, som avskaffar kungsådra, händelsen med alla vattendrag, Men förmodligen mena kommitterade, att om industrien får betala till den enskilde, även statens present till den enskilde av vattevraft i kungsådra, så lider industrien ingen skada utan endast om detta värde eller någon del därav tillfaller statskassan. Är åter detta antagande av kommitterades mening oriktigt, återstår ingenting annat än att kommitterade, ehuru säkerligen omedvetet, endast uppträtt som advokat för sådana industriella anläggningar, som redan inköpt strandäganderätt, där kungsådra finnes, och vilkas aktieägare gärna vilja inkassera denna lilla snöda vinning, vilken sedan vid försäljningen av aktierna å fondmarknaden ger valuta i andra fickor än statens och den lojala industriens.

I fråga om en tidsbegränsning vid koncession finner kommittén ingen annan utväg att bortförklara industriens förnöjsamhet och lojalitet för statsintressena utomlands än att tillgripa att industrien »måhända» där icke haft så stark känning av osäkerhetstillståndet »på grund av de faktiska förhållandenas gestaltning». Vad har egentligen kommittén för anledning och rätt att göra gällande, att det allmänna i vårt land mer än i andra länder skulle till uppenbar skada för de allmänna intressena vidtaga oresonliga åtgärder vid de olika koncessionstidernas utgång. Kommitterade ha tydligen dock varit något osäkra på denna ståndpunkt, då de sedan tydligen hoppas att de offentliga myndigheterna i främmande länder skola med tiden bli oresonliga och därigenom skada sin industri. Vårt lilla land skulle då få en mycket större industriell konkurrenskraft, då här på grundvalen av kommitterades uppfattning den svenska industrien skulle känna sig trygg i sina ekonomiska villkor, vadan en sådan utveckling utomlands skulle för oss vara »av stor betydelse». Frånsett dessa under-

liga slutledningar, byggda på lösa spekulationer, återstår för kommitterade att bevisa i alla fall, huru en svensk industri, som fått med större kapital utlösa tidigare aktieägares större privata rättigheter i naturrikedomarna, skulle bli konkurrenskraftigare än den industri, som ej behövt göra detta.

Det är slutligen ett ganska vågat tankeexperiment, förefaller det, att förklara fara för trustbildning utesluten därför att staten äger 15 procent av landets vattenfall. Här ha vi för övrigt ett exempel på de farliga slutsatserna av statistiska medeltalsberäkningar för stora områden. I en ort med ett stort enskilt vattenfall, där man behöver åtskillig hänsyn för sina egna behov, hjälper det ej att staten har vattenfall i andra avlägsna trakter. Mest belysande för kommitterades vanmakt inför sin uppgift att bortförklara behovet av koncessionslagstiftning är hänvisningen till att staten kan i sista hand lita till de verkliga koncessionsmöjligheter, som tillagts staten genom lagen om elektriska kraftledningars framdragande. Mot förslaget om denna koncessionslagstiftning och den tidsbegränsning, som för densamma nu gäller framfördes på sin tid samma betänkligheter från enahanda håll, som kommittén nu gjort sig till tolk för. Även här gjordes gällande att industrien aldrig skulle underkasta sig detta, men sedan visade det sig ha gått för sig mycket bra i alla fall. Kommitterade ha icke inlåtit sig på detta för deras synpunkter ömtåliga ämne. De måste då naturligtvis göra gällande, att beträffande koncession för elektriska kraftledningar är vårt lands förhållanden likartade med de främmande ländernas, varemot i vårt land till skillnad från de främmande länderna måste räknas med mycket märkvärdiga och egendomliga förhållanden, när det gäller koncession för förvärv och utnyttjande av själva kraftkällan på platsen. Detta våga dock kommitterade nog icke påstå, ty det finnes säkerligen en gräns också för svepskäl.

Kommitterades förslag är ett mycket stort arbete och röjer synnerlig samvetsgrannhet i utarbetandet av de juridiska detaljerna och uppmärksamhet för deras mångfald. Den sociala hänsyn som just är det nya nutidskravet har icke heller blivit alldeles förbisett i detaljer. Men i denna hänsyns huvudsakliga principer och i huvuddragen för dessas praktiska tillämpning åsidosattes allt allsidigt och allvarligt bedömande. Ett förslag som i fråga om koncessionssystemet kommer allenast med sådana argument, som de ovan åberopade, är föga skickat synes det att läggas till grund för den lagstiftning för de nutida förhållandena, som av 1904 års riksdag begärdes.

Det allmännas intresse. Fisket.

Olika meningar, anmärka kommitterade kunna finnas därom, huruvida lagbestämmelserna om fiske äro att anse såsom en del av vattenrättslagstiftningen. De anse emellertid att till vattenrättslagstiftningen endast bör hänföras frågor om fiskebyggnad samt de inskränkningar i rätten att medelst vattenbyggnader avstänga rinnande vatten, som påkallas av hänsynen till fisket. De lagbestämmelser, som erfordras för ordnandet av fiskerättigheter inbördes, hörde däremot till den speciella fiskerilagstiftningen.

Uti den vid lagutskottets utlåtande år 1904 i ämnet fogade reservationen av fyra ledamöter betonades särskilt vikten av, att fiskets intressen särskilt beaktades och yttrades därom bland annat:

Redan nu klagas på många håll över fiskets tillbakagång bland annat genom de industriella anläggningarna. Turbinerna uppgivas sålunda förstöra fiskyngel i stora mängder. Laxtrappor och dylika föreskrivna anläggningar anses på många orter i verkligheten icke alls befrämja fiskens framkomst, enär det visar sig, att fisken ej kan eller vill begagna sig därav. Affallsämrens utsläppande i vattendragen utödar och fisket mångenstädes. För hela den befolkning, som bor efter ett vattendrag, är det emellertid av stor betydelse, att ej genom minskning i fisket berövas en viktig utväg till uppehälle och utkomst. De förluster och olägenheter, som härav kunna uppstå, äro i många fall och ur olika synpunkter vida mer avsevärda än den industriella vinst, som kan uppstå genom en för vattenkraftens tillgodogörande i möjligaste mån verkställd avstängning av kungsådran. Genom det nödtorftiga iakttagandet av fiskets rätt, vartill gällande lags allmänna bestämmelser hittills givit anledning, har med all sannolikhet denna angelägenhet ej kommit till det fulla beaktande den förtjänar. Och detta gäller ej blott byggande i vattendrag, varest kungsådra finnes, utan även i alla andra vattendrag, där genom bestämmelserna i fiskeriförfattningarna om den s. k. lilla kungsådran fiskets bästa skall vid byggnader i vattendraget tillgodoses.

De föreskrifter förslaget till vattenlag i detta avseende innehåller i 2 kap. 5—9 §§ upptager såsom den väsentliga nyheten, att den som bygger damm över vattendrag eller djupaste ådran däri är pliktig att till befrämjandet av fisket inom landet årligen erlægga en viss avgift. Några vidare garantier för iakttagande av fiskets bästa synes förslaget knappast innehålla. Emellertid hör man ofta på olika orter att fisket blivit skadat eller rent av förstört genom industriella byggnader i vattendragen, att tillräckligt intresse för saken ej givit sig tillkänna vid byggnadernas planläggning samt att de anordningar, som ägt rum för att tillgodose fisket, icke alls eller oväsentligt uppfyllde sitt ändamål. Denna sak synes böra beretts genom att på de olika orterna infordra yttrande från ortsbefolkningen, industrien och tjänstemännen rörande deras erfarenheter. Endast

på en sådan verklighetskunskap kan byggas någon uppfattning om vad som bör åtgöras i ämnet. Såvitt betänkandet utvisar, synes en dylik undersökning ej hava ägt rum.

Syneförrättning och domstolar.

I dessa ämnen liksom i andra kommer det till sist att ligga en huvudsaklig vikt på, att ett ärende blir på en gång sakkunnigt och oväldigt bedömt och avdömt. Detta är en särdeles svår fråga, varom ock de i avgivna utlåtanden framkomna många betänkligheterna mot kommittéernas förslag bär vittnesbörd. Den grundläggande bristen här uti förslaget, enligt min uppfattning är en naturlig följd av dess äsidossättande i huvudsakliga delar av nutidens krav på hänsyn till allas intressen, eller, såsom man också uttrycker det, till de sociala intressena.

Enligt förslaget skall *förundersökning* äga rum genom en, i vissa fall två förlikningsmän. Denna undersöknings resultat kan sedan överklagas till specialdomstolar för vattenmål och skall understundom ovillkorligen underställas desamma. Anordningen är uppenbarligen hämtad efter förebild av skiftesärendens behandling.

Någon garanti för att de sakkunniga till en början skola se allsidigt på denna sak vid undersökningen lämnar förslaget icke alls. Möjligheten därtill har avböjts redan genom koncessionssystemets förkastande. Den allsidiga sociala hänsynen till varje speciellt fall kan icke ske annat än genom ett allmänt förnuftigt omdöme, som äger att fritt röra sig efter omständigheterna och ej efter snäva lagparagrafers, över alla fall lagda likformiga schablon. En sådan rätt har icke en domstol på detta område och den är icke heller tillsatt med hänsyn till, att de nödiga egenskaperna för ett sådant omdöme skola där vara för handen. Det mest belysande exemplet på vart förslagens ståndpunkt leder, är dess förut kritiserade föreskrift, att vattenbyggnad skall få äga rum, när nyttan uppgår i värde till minst dubbelt mot den omedelbara skadan. Detta är ett otroligt mekaniserande av förhållandena, ett läggande av död hand på det levande livet, för att nu ej tala om omöjligheten av att kontrollera värdesättningarnas innebörd samt möjligheterna för skickliga händer att göra allehanda trollkonster med desamma. Ett koncessionssystem kan icke vidkännas dylika förhållningsorder och, så vitt jag kunnat finna, gives ej heller någon motvarighet i vattenrättslagstiftningar byggda på tillgodoseende även av de sociala intressena och på ett därför avpassat koncessionssystem. Därför lägges enligt de senare avgörandet om vattenbyggnader skall komma till

stånd och villkoren därför, i huvudsak, hos administrativ myndighet, som efter vissa allmänna anvisningar äger att döma efter omständigheterna och icke hos domstol, som skall likformigt för alla fall inrätta sig efter lagparagrafer med väsentligt tekniskt och matematiskt innehåll.

Den sakkunskap, som förslaget sätter i förgrunden, är den tekniska insikten men icke det samhällliga intresset. Dessa representanter för ingenjörs kåren skola dessutom helst föreslås av den, som söker företaget och även under undersökningens gång, enligt förslaget, stå i förbindelse med honom. Det är sålunda fara värt, att dessa sakkunniga dessutom bliva företrädesvis representanter för det industriella ensidiga intresset och handgångne män åt detsamma. Förgäves letar man i förslaget efter någon person, som skall hjälpa befolkningen. En sak som måste här särskilt iakttagas är, att det icke går an att utlämna ortsbefolkningen åt sin egen oförmåga att reda sig i dylika mellanhavanden. Från statens sida måste såsom redan erinrats (sid. 8) ett representantskap för denna befolkning anordnas, som äger att utföra deras sak, såsom vore den dess egen.

Första domstolen i vattenmål, benämnd vattendomstol, skall enligt förslaget bestå av en vattenrättsdomare såsom ordförande samt såsom ledamöter två vattenrättsingenjörer och två vattenrättsnämndemän. Antalet vattendomstolar bestämmes av Konungen, dock så att gränserna för de till varje vattendomstol hörande områden skola följa vattendelare mellan olika vattensystem. Vattenrättsdomaren skall vara »lagkunnig i domarevärv eller annan praktisk, juridisk verksamhet erfaren man». Vattenrättsingenjörerna skola vara »i vattenfrågors tekniska behandling sakkunniga och erfarna män, den ena särskilt beträffande byggande i vatten och därmed likartade frågor och den andra särskilt i frågor om torrläggning av mark». Vattenrättsnämndemännen skola vara »allmänt betrodda om sin Orts förhållande kunniga män, vilka äro valbara till nämndemansbefattning vid häradsrätt inom orten». Domaren och ingenjörerna förordnas av Konungen för viss tid, under det nämndemännen utses för obestämd tid, en för varje domsaga, på det sätt, som om utseende av ledamot i ägodelningsrätt finnes stadgat.

Frågan om lämpligheten av denna anordning även med kommitténs utgångspunkter liksom om de särskilda detaljerna i densamma är som sagt mycket omtvistad. Under tecknad för sin del yttrade härom år 1911 till Stockholms magistrats protokoll med anledning av förslagets remitterande dit, såvitt rörde domstolsfrågan, följande:

Behovet av specialdomstolar för handläggning av ifrågakommande mål, synes mig ej så självfallet. Erfarenheten visar ju, att man bör vara sparsam med inrättandet av specialdomstolar och särskilt bör detta helst icke ifrågakomma, när enskildas gods och välfärd eller vitala allmänna intressen i avsevärd omfattning kunna stå på spel i sådana mål, varom är fråga.

I vattenrättsmål inträffa lätteligen just dylika händelser. Såsom det bekanta målet om rätt till uppdämning av sjön Skagern utvisar, kan det redan med gällande lagstiftning exempelvis gälla för en myckenhet småbrukare till och med rätt till hem och härd, ifall det väsentligaste av deras jord går för dem förlorad. Och enligt det nya lagförslaget, som medger uppdämning, när nyttan därav i värde uppgår till minst dubbelt mot skadan, hota dessa äventyrligheter i en ännu vida högre grad. Därför kan man, synes det mig, draga i starkt tvivelsmål, huruvida inrättandet av specialdomstolar här är på sin plats.

Men skola särskilda vattendomstolar inrättas, förefaller det mig, att denna nu föreslagna organisation med hänsyn särskilt till ovan antydda förhållanden ingalunda kan godtagas. Det är nämligen påfallande, att hänsynen till industriens utvecklingsmöjligheter varit den dominerande synpunkten för förslaget upphovsmän, under det behörigt beaktande av social trevnad och de små jordbesittarnas mänskliga rättigheter gjort sig föga gällande.

Den av Konungen förordade juridiskt bildade ordföranden innebär icke någon garanti för att ett beaktande i sistnämnda avseende skall i regeln göra sig gällande. Tvärtom visar erfarenheten, vilket ock ligger i sakens natur, att den högre juridiska bildningen oftast skattar mera åt de formella synpunkterna än åt livskraven. Och därtill kommer, att denna bildnings målsmän tillhöra en samhällsklass, som har sina sympatier merendels på de industriella företagareintressenas sida och ekonomiskt är djupt engagerad i desamma.

Ännu mindre kan någon garanti för allsidigt bedömande hämtas från sinne- laget hos de två av Konungen utsedda bisittare, kallade vattenrättsingenjörer. Dessa äro enligt all erfarenhet i regeln industriföretagens män helt och odelat och det torde rent av kunna sägas, att de företrädesvis måste anses såsom parter i dessa angelägenheter och därför föga ägnade att vara oväldiga domare. I synnerhet gäller detta den vattenbyggnadskunnige bisittaren.

En motvikt mot ovannämnda inflytelser skulle enligt förslaget antagliga mening erhållas i de två bisittare, kallade vattenrättsnämndemän, vilka skola utses i den ordning, som är stadgad för val av ledamot i ägodelningsrätt. Det är väl uppenbart och i överensstämmelse med all erfarenhet att detta element skall mestadels komma fullständigt till korta inför de övriga bisittarnes överlägsenhet i diskussion och målmedvetenhet genom sin fackliga bildning och utpräglade intresseriktning. De två vattenrättsnämndemännen bliva en skenrepresentation, oförmögna att med framgång bevaka de sociala kraven och lantbefolkningens livsintressen.

Vad som visat sig brista uti specialdomstolar, är, att den speciella sakkunskapen, som satts i desamma, merendels varit en teknisk sakkunskap, som lätt anslår endast sina ensidiga synpunkter och ännu mer än yrkesdomaren förbiser det mänskliga innehållet. Än värre är det, att dessa domstolsledamöter ofta i själva verket icke bliva domare utan sitta mera såsom parter för ett av de intressen eller de åskådningssätt, varöver avgörandet skall falla. Att detta i hög grad kan bliva fall med vattenrättsingenjörer lider intet tvivel. Därmed är ingalunda sagt, att de nuvarande domstolarna äro särdeles lämpliga, utan endast att de måhända äro mindre

olämpliga. Vad som på ett sådant område som detta skulle vara önskrigt, är ett enhetligt bedömande för hela riket för varje falls huvudfrågor av socialt intresserade och kunnige, av de enskilda intressena fullständigt oberoende domare. Detta krav fylles bäst genom ett koncessionssystem, som lägger slutliga avgörandet i regeringens hand, såvitt rör huvudfrågorna. Skall en domstol utöva högsta befogenhet i dessa fall, bör den emellertid vara sammansatt på nyss angivet sätt, frigöras från alltför trånga band i lagen samt vara ambulatorisk om möjligt för upprätthållande av en enhetlig behandling av ärendena.

För övrigt må erinras, hurusom förslaget att till vattenrättsdomare kan nämnas även man, som är erfaren företrädesvis i praktisk-juridisk verksamhet av annan art än domarevärv, kan hava sina särskilda betänkligheter. Härmed syftas naturligtvis på sakkörare och tillämpningen leder lätt till, att endast sådana sakkörare i regeln utses, vilka, såsom är vanligast, hämtat sin praktik uti förevarande ämne genom uppdrag hos industriella bolag. Att vattenrättsnämndemännen, som torde utses av ett fåtal valmän, skola väljas för obestämd tid och ej kunna utbytas mot andra på långliga tider, synes ej vara ägnat att tillföra detta representant-skap någon fördel.

Förslaget behöver högeligen även i förevarande delar underkastas en förnyad granskning.

En ledande tanke och en ordnande hand.

Med det förut anförda har jag velat, så gott en knappt tillmätt tid tillåtit, framhålla några synpunkter på vissa huvudgrunder i betänkandet, som synas mig påkalla *en mera ingående granskning* utav detsamma. Säkertligen skall vid ett sådant övervägande även mycket annat i betänkandet, som tillkommit i följd utav dess, enligt min mening, icke tillräckligt allsidiga syn på saken, därvid befinnas också vara ganska omtvistligt. Det är så mycket mera berättigat att begära en sådan revision, som kommittéerna blivit ensidigt sammansatt, utan tillräcklig och juridiskt tränad representation för de samhällseliga synpunkterna. Det är ej riktigt att förfara på det sättet och om därigenom dröjsmål vållas, så ligger vållandet i felet vid tillsättningen. Såsom förut erinrats, sättes därigenom ingenting på spel och i varje fall äro olägenheterna oväsentliga emot de vanskligheter, som skulle för framtiden uppkomma om vår blivande vattenrätt byggdes uteslutande på kommitterades principer.

Härtill kommer, att vissa frågor, som nära sammanhånga med förslaget, äro under behandling även på annat håll.

Förslaget har sålunda visserligen icke blott ogillat 1904 års riksdags uppfattning, att kungsådran borde bibehållas, utan även tagit avstånd från den koncessionslagstiftning, som uttryckligen påyrkats i reservationen till lagutskottets då avgivna betänkande. Emellertid tillsattes den 22 juni 1911 en *elektrisk kraftkommitté* dels för utarbetande av förslag till tryggnad av avnämares rätt till kontraktensligt åtnjutande av elektrisk kraft, dels ock för att verkställa utredning, huruvida och på vad sätt priset på elektrisk ström, som distribueras till allmänheten, må kunna av offentlig myndighet regleras. Detta uppdrag har senare den 19 oktober 1911 vidgats till att även verkställa utredning, huruvida och i vilken omfattning samt under vilka villkor en koncessionslagstiftning, utöver vad för närvarande gäller och av kommitténs tidigare uppdrag till äventyrs föranledes, bör införas med avseende å kraftkällor, kraftstationer eller kraftledningar, avsedda för distribution till allmänheten av elektrisk energi. Även denna kommitté blev ensidigt sammansatt med en övertvägande representation för de storindustriella synpunkterna, och den läser väl därför komma till samma resultat som vattenrättskommittéerna. Däremot förljudes det, att från någon minoritet skulle vara att förvänta en reservation till förmån för ett koncessionsförfarande. De båda kommittéernas uppgifter sammanhänga emellertid på det närmaste och deras arbetsresultat böra därför övertvägas ur enhetliga synpunkter.

Nära sammanhang med vattenrättsförslaget äger också det uppdrag, som givits *flottningskommittén*. Denna tillsattes nämligen den 10 november 1911 för att inom vederbörande departement biträda med utarbetandet av förslag till ny lagstiftning för flottning och till de förändrade bestämmelser i andra delar av lagstiftningen, som härav påkallas. Även denna kommittés betänkande är ännu ej avgivet, men det bör tagas hänsyn till detsamma vid utarbetandet av förslag till vattenrättslag, vilket vattenrättskommittéerna själva framhålla.

Över vattenrättsförslaget hava avgivits en myckenhet *yttranden från olika myndigheter*. I allmänhet synas de röra sig mest om detaljer i förslaget, men även åtskilliga allmänna synpunkter framkomma vid de olika kapitlen. Det förefaller lämpligt, att dessa yttranden bleve befordrade till trycket för vederbörlig kännedom, men så lär icke bliva förhållandet i vidare mån än att desamma givetvis i vissa delar torde komma att bliva refererade vid frågans remiss till lagrådet eller åtminstone i blivande proposition till riksdagen. Även en granskning av alla dessa erinringar måste vara ett särdeles omfattande arbete, som också bör äga rum under tillfälle för skilda uppfattningar att göra sig gällande.

Om emellertid ingen olycka sker genom att kommitténs principer

ej omedelbart bliva upphöjda till lag, så är saken i alla fall av synnerligen *brådskande beskaffenhet*. Skall nämligen större omtanke äga rum vid utnyttjandet av vattenkraften, så måste en lagstiftning därom komma till så skyndsamt som möjligt. Just nu i vår tid pågår det oavlåtliga exploaterandet av denna kraft och det hade väl då varit, om något, på sin plats, att den för tio år sedan begärda omläggningen av vattenrätten lett för länge sedan till en mångsidig utredning, på vilken man kunnat gå till beslut å ömse sidor.

Det synes emellertid, som om det låg någon död hand över detta arbete. Norrlandskommittén ingav i början av år 1902, kort efter dess tillsättande en framställning till regeringen om den brådskande angelägenheten, att *utländsk undersäte* förhindrades icke blott att såsom enligt gällande lag förvärva fastighet i riket utan tillstånd, utan även att *såsom aktieägare i svenskt bolag förvärva intresse i svensk jord*. En liknande framställning avläts sedermera av 1902 års riksdag. Detta har synnerlig betydelse även för förevarande ämne. Förhindrandet av utlänningars förvärv av naturrikedomar, och särskilt vattenkraft, utgör den ena huvuduppgiften i den norska koncessionslagstiftningen. Frågan avhördes emellertid icke ens i 1909 års proposition med förslag till ny aktiebolagslag, och var detta en av anledningarna till det avslagsyrkande till propositionen, som framställdes i en reservation till lagutskottets betänkande. År 1912 interpellade undertecknad nuvarande justitieministern, om någon åtgärd från regeringens sida kunde vara att förvänta snart i anledning av dessa aktieförvärv. Härpå svarade justitieministern, att han delade interpellantens uppfattning av behovet av en lagstiftning, som begränsade utlänningars rätt att genom begagnande av bolagsformen förvärva naturrikedomar av förevarande slag, att utarbetande av förslag i sådant syfte redan blivit igångsatt och att han hoppades, att lagförslag i ämnet skulle kunna föreläggas 1913 års riksdag. Emellertid avhördes ej något sådant förslag och man vet ej heller, om ens till denna riksdag frågan läser vara att förvänta.

En *koncessionslagstiftning* blev i själva verket *aktuell* genom antagandet av 1902 års koncessionslagstiftning om elektriska kraftledningar. En utvidgning av systemet bl. a. för vattenkraftens utnyttjande påyrkades som sagt i 1904 års reservation till lagutskottets betänkande i vattenrättsfrågan, i vilken reservation även den nuvarande statsministern deltog. Saken har vidare upptagits i åtskilliga i andra kammaren väckta motioner år 1907 samt åren 1900—1912 och även vunnit ett visst avseende genom den ovannämnda kraftkommitténs tillsättning.

Vid 1912 års riksdag erhöi undertecknad tillstånd att till justitieministern rikta bl. a. följande *interpellation*: Kan det motses, att regeringen

Bihang till senare riksdagens protokoll 1914. 10 saml. 31 häft. (Nr 86.) 6

snarast möjligt ägnar en sammanfattande uppmärksamhet åt angelägenheten att förvärv och utnyttjandet av speciella naturrikedomar, såsom malmfyndigheter, vattenfall, större skogar och större torvmossar, ställas under lämplig statskontroll, i syfte att de må komma näringarna och den stora allmänheten till godo och ej väsentligen fördyras av spekulatören, och när kunna i sådan händelse lagförslag i dylikt syfte vara att förvänta?

Härpå svarade justitieministern, såvitt rörde vattenfallen, bl. a. följande:

Att vårt lands speciella naturrikedomar böra i möjligaste mån komma näringarna och den stora allmänheten till godo, utan att väsentligen fördyras genom spekulatören eller okontrollerat utnyttjande av monopol, är ett önskemål, vars befogenhet i senare tider blivit allt allmännare erkänt. — — —

Den utväg, som i första hand erbjuder sig för tryggande av näringarnas och det allmännas intressen i förevarande avseenden, är statsförvärv i lämplig omfattning. — — —

Uppenbart är emellertid, att sådana statsförvärv enligt sakens natur kunna ske endast i begränsad utsträckning. Beträffande den ojämförligt största delen av landets naturtillgångar, som är i enskild ägo och tillgodogöres genom enskild företagsamhet, gäller, att dess tryggande i förevarande avseende kräver särskilda åtgärder, vilka, såsom interpellanten framhåller, måste bestå i anordnande av statskontroll i en eller annan form.

Denna fråga är emellertid lika svår som den är viktig. Det gäller i varje fall att tillse å ena sidan, att kontrollen erhåller erforderlig effektivitet och å andra sidan att den ej kommer att verka hämmande på den sunda förvärvsverksamheten och den enskilda företagsamheten. Kontrollåtgärderna måste vidare passas efter de särskilda slagens av naturtillgångar olika beskaffenhet, efter formerna för deras ändamålsenliga tillgodogörande och efter det huvudsyfte, man i varje fall vill vinna. Det synes mig därför påtagligt, att kontrollförfarandet måste bli olika för olika slag av egendom. Sålunda gäller det i fråga om vattenfallen i främsta rummet att i den kraftkonsumerande industriens och den stora allmänhetens intresse möjliggöra för staten att kontrollera de elektriska kraftpriserna. Såsom interpellanten erinrat, arbetar en av föregående regeringen tillsatt kommitté för närvarande på utredningen av denna fråga. Och dess lösning torde ligga i en utvidgning av det redan nu förefintliga systemet med koncession på utbyggande av vattenfall och framdragande av kraftledningar. I sammanhang härmed kommer att tagas i övervägande, i vad mån genom koncessionen jämväl kan underlättas statsförvärv av för det allmänna behövliga vattenfall i analogi med vad som redan nu är fallet med de enskilda järnvägarna. De förslag, vartill kommitténs utredning kommer att föranleda, skola, som jag hoppas, kunna föreläggas riksdagen år 1914 i sammanhang med det stora förslaget om ny vattenrättslagstiftning.

Det tillades av justitieministern, sedan han även yttrat sig om malmerna, skogarna och torvmossarna, följande: Av det sagda torde framgå, att samtliga nu antydda lagstiftningsåtgärder visserligen, såsom avseende väsentligen likartade syften, med varandra äga det sammanhang, att de böra lösas efter enhetliga grundprinciper, men å andra sidan förete betydande olikheter med avseende å sättet för kontrollens ändamålsenliga genomförande i de särskilda fallen. Då

härtill kommer, att varje sådan lagstiftningsfråga kommer att bliva av betydande omfattning, torde det utan tvivel bliva nödvändigt att utreda och genomföra varje fråga för sig. Huru snart förslag i dessa ämnen kunna förväntas bliva framlagda, kan, med hänsyn till deras svåra och omfattande beskaffenhet och mängden av andra angelägna lagstiftningsfrågor, som redan äro under arbete, icke för närvarande uppgivas i vidare mån, än vad jag förut nämnt beträffande vattenfallen. Men att regeringen skall ägna dessa frågor skyndsammast möjliga behandling, därom ber jag den ärade interpellanten vara övertygad.

Emellertid interPELLERADE ÅR 1912 K. Hildebrand i andra kammaren statsministern bland annat om förslaget till vattenlag kunde vara att förvänta till 1913 års riksdag. InterPELLATIONEN föREGICKS AV EN MOTIVERING, däri uttalades den förvissningen, att vattenrättskommittéernas förslag skulle därvid i huvudsak lända till efterrättelse. Härpå svarade statsministern följande:

Jag beklagar, att jag på denna fråga måste svara nekande. Förslaget kan icke vara att förvänta till 1913 års riksdag, ty ännu äro icke alla myndigheters yttrande inkomna, och sedan myndigheternas yttranden fullständigt inkommit, måste ett övervägande och måhända en överarbetning ske inom regering och departement av det vidlyftiga förslaget. Därefter skall detta gå till lagrådet, och jag betvivlar, att man kan beräkna lagrådets befattning med förslaget till mindre än omkring ett halvt år med hänsyn till dess vidlyftiga och omfattande beskaffenhet. Däremot tror jag mig kunna med så gott som full säkerhet utlova, att förslaget skall kunna framläggas till 1914 års riksdag.

Under debatten uttalade sig även undertecknad om kommittéförslagets ensidighet och uttalade den förhoppningen, att regeringen måtte med omsorg se till, att det bleve kritik på förslaget. Det svar, som statsministern avgav lämnade till ordalagen åtminstone mindre förhoppningar än justitieministerns ovan återgivna tidigare förklaring i anledning av en annan interpellation, att regeringen skulle ägna saken den omsorg, som i denna motion blivit ifrågasatt. Det har nu också försports, att förslaget med allenast en överarbetning i anledning av framställda juridiskt-tekniska erinringar skulle sedan utan hänsyn till den sociala frågan remitteras till lagrådet. På grund av vad ovan anförts synes dock en revision av hela förslaget böra äga rum. Det är ännu större anledning därtill i detta fall än vid många andra tillfällen, då på senaste tider nya kommittéer tillsatts för att på grundvalen av tillkommet nytt material överarbeta andra kommittéers framställningar. Flottningskommittén blev sålunda tillsatt för att revidera Norrlandskommitténs förslag i flottningsfrågan, en jordvärdekommitté tillsattes för att revidera en äldre jordvärdekommittés förslag, ett par kommittéer tillsattes för att var i sin ordning revidera föregående kommittéers förslag om det mindre jordbrukets kreditförhållanden o. s. v.

Av vad ovan anförts torde ock framgå, att någon rubbning i nu-

varande besittningsförhållande till kungsådran ej bör få äga rum, innan en ny definitiv lagstiftning kommer till stånd, vadan således det av mig senast år 1913 härom väckta yrkandet nu måste upprepas. Enligt de nuvarande bestämmelserna har regeringen rättighet att stadga tidsbegränsning. Något undantag i detta avseende är icke inrymt uti den allmänna rätt, som är tillagd Konungen att stadga koncessionsvillkor. Det överensstämmer också med själva lagstiftningens anda. Lagutskottet hemställde jämväl 1907, enhälligt, att regeringen måtte begagna sig av en sådan rätt. Av enahanda skäl är regeringen oförhindrad att fastställa en arrendeavgift tills vidare för de stora ekonomiska värden, som genom koncessionen överlämnas.»

I sammanhang med behandlingen av den i första punkten av herr Lindhagens förevarande motion gjorda hemställan har utskottet förehaft till behandling en inom andra kammaren av herr *E. Palmstierna* väckt till utskottet likaledes hänvisad motion, nr 103, däruti hemställts, att riksdagen måtte anhålla, att Kungl. Maj:t ville genom tillsättande av en särskild beredning underkasta den del av det betänkande vattenrätts- och dikningslagstiftningskommittéerna avgivit den 17 december 1910, som angår den lukrativa vattenrätten, sådan omprövning, att ärendet, innan det förelägges riksdagen blivit föremål för allsidig och omsorgsfull behandling från olika synpunkter, i avsikt att därigenom såväl betrygga ett behörigt tillgodoseende av de olika behov, vilka äro förbundna med kraftproduktionen, som att tillvarataga de samhällseliga intressen, vilka böra vara bestämmande för den blivande vattenrättslagstiftningen.

Till stöd för sin hemställan har herr Palmstierna åberopat motiveeringen till en inom andra kammaren vid 1914 års första lagtima riksdag väckt motion, nr 94, i vilken motivering anförts följande:

»Behovet av en ny vattenrättslagstiftning har med den föregående utvecklingen av kraftindustrien blivit alltmer kännbart. Genom skrivelse den 10 maj 1904 har Riksdagen också hos Kungl. Maj:t hemställt om förändring och omarbetande av nu gällande författningar, så att de komme att bättre motsvara de krav, som nutida förhållanden ställde på vattenrättslagstiftningen. Med anledning av denna framställning uppdrog Kungl. Maj:t den 13 januari 1906 åt en kommitté, bestående av fyra ledamöter, »att utarbeta förslag till ny lagstiftning angående jordägares rätt över vattnet å hans grund och till de förändrade bestämmelser i andra delar av lagstiftningen, som härav påkallades».

Denna kommitté har sedermera, efter samarbete med dikningslags-

kommittén, som tillsattes den 12 juli 1907, framlagt sitt betänkande, vilket dagtecknats den 17 december 1910. Nu var det tydligen den dåvarande regeringens avsikt att snarast möjligt bringa betänkandet i form av kungl. proposition å Riksdagens bord, och när detsamma för yttrandes inhämtande utsändes på remiss till ämbetsverk och myndigheter, sattes tiden härför osedvanligt kort, särskilt i betraktande av den föreslagna lagstiftningens utomordentligt genomgripande betydelse. Remiss-handlingen utsändes den 24 mars 1911 och svar begärdes till den 1 november samma år. Tydligen var det omöjligt för vederbörande att inom denna tidrymd ägna ärendet en så omsorgsfull och ingående behandling, som för ett tillförlitligt lagstiftande i ämnet erfordras. Man finner även, att kammarkollegium i sitt yttrande över lagförslaget förklarar sig icke ha kunnat utföra någon »allsidig utredning», ty »till en sådan utredning har den nådiga remissen desto mindre givit collegium anledning, som tiden för remissens besvarande varit för collegium mycket begränsad.» Detta var givetvis icke ägnat att lända den kommande lagstiftningen till gagn.

Nu förefinnas emellertid alldeles särskilda skäl, som tala för att just det lagförslag, vattenrättskommittén framlagt, blir föremål för en mer än vanligt ingående uppmärksamhet och omsorgsfullt prövas från olika synpunkter, innan det i slutgiltigt skick framlägges. Förslaget omfattar nämligen ett av de mest svårlösta och på samma gång betydelsefulla problem, den ekonomiska politiken har till uppgift att lösa i nutiden, och det beslut, statsmakterna komma att fatta i ärendet, blir i hög grad bestämmande för den riktning, utvecklingen inom näringslivet skall taga i Sverige under en lång följd av år. Redan av denna anledning borde intet försummas, som kan lämna bidrag till en god lösning av frågan.

Granskas betänkandet närmare, finner man detta krav än mer befogat. Utan överdrift kan det nämligen sägas, att sällan något lagförslag sett dagen, som, följande nya grundsatser angående vem expropriationsrätt bör tillerkännas, innebär så kraftiga ingrepp uti bestående äganderättsförhållanden som det nu föreliggande. I vårt land torde något motstycke därtill icke finnas, och vid jämförelse med utländska förhållanden märkes, att kommittén gått längre uti beredandet av expropriationsrätt åt *enskilda*, än vad brukligt är. Den expropriationslag, Riksdagen behandlade förlidet år, avsåg rätt till marklösen för *allmännyttiga* ändamål och behov. Första kammaren ansåg då, att man gått för långt uti förlänande av dylik rätt, men vad skall nu sägas om ett lagförslag, som för *privatekonomiska* ändamål vill medgiva rätt till expropriation av jord på sådant sätt, att hela bygdens och samhällens

intressen därav på det kännbaraste beröras. Man erinrar sig uppdragningen av sjön Skagern för Gullspångsbolagets räkning. Säkerligen måste synnerligen tungt vägande skäl förebringas, om Riksdagen skall förmås att gå så långt, som kommittén avser, och i varje fall torde man komma att fordra helt andra garantier, än vad kommittén ansett sig böra föreslå, om expropriationsrätten icke bara skall tjäna företagareintresset eller vinningslystnaden, utan med minsta skada för den jordbrukande befolkningen och andra medföra allmännyttiga och nationalekonomiskt fördelaktiga resultat.

När man vidare tar i övervägande, att kommittébetänkandet innehåller framställningar rörande så omtvistade och avgörande spörsmål för Sveriges kraftproduktion som de, vilka beröra kungsådrans tillvaro och införandet av en koncessionslagstiftning för utbyggande av vattenfall, inses, huru nödvändigt det är, att ärendet kommer inför riksdagen i synnerligen väl förberett skick.

Det är för övrigt en hel mängd viktiga frågor, som falla inom det lagstiftningsområde, som här avhandlas. Det må endast erinras om att utlåningars eller av utländskt kapital beroende bolags förvärv av kraftkällorna nära sammanhänger därmed. I vårt västra grannland har vattenrättslagstiftningen rullats upp med utgångspunkt från försöken att begränsa det utländska finanskapitalets herravälde över naturtillgångarna. Kommittén har icke ägnat denna sak någon uppmärksamhet. Den har likaledes lämnat utan avseende vad som för ortsbefolkningen kring ett kraftföretag är viktigt nog, nämligen möjligheten att få förköpsrätt till kraften inom viss gräns. Det vore ju egendomligt, om t. ex. kraften skulle få exporteras till grannländerna, men ortsbefolkningen fortfarande nödgas importera fotogen och kol för sin årliga konsumtion. Flera andra synpunkter skulle kunna framföras, men det, som nu anförts, torde vara till fyllest att motivera uttalandet om att ärendet måste i synnerligen väl förberett skick och underkastat en allsidig prövning komma på Riksdagens bord.

Nu måste man emellertid, tyvärr, säga, att vad som hittills blivit känt om ärendets behandling icke är ägnat att ge den känsla av trygghet, för att alla synpunkter bliva beaktade, som man kunde önska.

Hela det framlagda kommittébetänkandet, såväl i fråga om dess allmänna läggning som beträffande de förslag, vilka framställas, och beskaffenheten av kritiken mot en uppfattning, motsatt kommitténs, bär tydliga spår av den sammansättning, dåvarande regering gav åt densamma. Företagareintresset, så som det tolkas av kraftindustriens målsmän, tar sig det mest fullödiga uttryck, men föga varsnas av de strävän-

den, vilka avse att tillförsäkra hela nationen fördelen av att inom sina råmärken äga de väldiga krafttillgångarna. Kommittébetänkandet framstår som ett genomarbetat och enhetligt uttryck för åskådningar, vilka äro rakt motsatta dessa strävanden, och det står i väsentliga delar i strid med den kraftkonsumerande industriens och ortsbefolkningens intressen. När så befinnes vara förhållandet, är det så mycket viktigare, att även andra synpunkter än de, som kommittén anlagt, få göra sig gällande redan på förberedelsernas stadium under det stora lagstiftningsarbetet. Har man förut sorgfälligt uteslutit dem, böra de nu få tillfälle att göra sig hörda. En lycklig lösning av frågan åstadkommes icke på annat sätt.

Efter vad man kunnat erfara, har Kungl. Maj:t likväl icke ännu vidtagit någon åtgärd i detta syfte. Sedan yttrandena över kommittébetänkandet inkommit, tillkallades visserligen tvenne jurister inom justitiedepartementet, varav den ene var kommitténs sekreterare och ledamot, för att granska utlåtandena och göra de bearbetningar av lagförslaget, som därav kunde anses påkallade, men det är givet, att deras arbete under dylika förhållanden måste bli av i huvudsak lagteknisk beskaffenhet. Den ene av ämbetsmännen torde i varje fall i sak vara bunden vid sitt tidigare votum. Vi ha således för närvarande icke någon beredning, som fått ovannämnda uppgift, utan den faran föreligger, att kommittébetänkandet efter denna mer lagtekniska bearbetning går till lagrådet och så under ideligt skriande från intresserat håll drives fram till avgörande i riksdagen, utan att de i eminent mening »sambällsbevarande» synpunkterna fått göra sig hörda innan dess. Så bindes utvecklingen för avsevärd tid framåt på ett sätt, som icke är till gagn för land och folk, utan i främsta rummet tillgodoser intressen, vilka borde underordnas samhällets välfärd.

Det är i syfte att förekomma, att lagstiftningsarbetet i denna fråga växlas in på ett dylikt felspår, yrkande här framställles om förnyad saklig beredning av ärendet. Därmed torde något nämnvärt försinkande av dess slutliga avgörande icke komma att ske. Man vet för övrigt, att lagförslaget icke ens under nuvarande förhållanden hinner fram, förrän möjligen till 1916 års riksdag.

Vad den ifrågasatta beredningen angår, tillhör det givetvis Kungl. Maj:t att ensam besluta om densamma, efter det anmodan framställts från riksdagens sida. Den förvissningen må likväl kunna uttalas, att Kungl. Maj:t därvid beaktar de önskemål, som ovan anförts, och att resultatet av beredningens arbete måtte offentliggöras och ej endast ske inom departementet på sådant sätt, som de nu tillkallade ämbetsmännens arbete bedrives.»

Utskottet.

Den kritik, som av motionärerna riktats mot vattenrätts- och dikningslagstiftningskommittéernas ifrågavarande, den 17 december 1910 samfällt avlämnade betänkande, och varmed de avsett att motivera sina krav på revision av det med samma betänkande framlagda förslag till ny vattenlag, synes i främsta rummet taga sikte på vissa för lagförslaget grundläggande huvudprinciper. Sålunda göres i motionerna gällande, att kommittéerna i allt för hög grad tillgodosett den kraftkonsumerande industriens intressen på bekostnad av vissa betydelsefulla sociala och allmännyttiga sådana, vilka icke i tillbörlig mån skulle hava vunnit beaktande.

Motionärernas erinringar och anmärkningar giva emellertid icke blott uttryck åt vissa allmänna, lätt överblickade önskemål med avseende å huvuddragen i den väntade vattenrättslagstiftningen. De äga nämligen uppenbart den betydande räckvidd samt förutsätta för sitt bedömande en sådan ingående och omfattande kännedom om det ifrågavarande lagförslaget, även i dettas detaljer, att en noggrann och sorgfällig prövning av nämnda anmärkningars rättmätighet av naturliga grunder — främst den begränsade tid som står till ett riksdagsutskotts förfogande — icke gärna är möjlig eller tänkbar.

Alldeles oavsett frågan om det befogade, rent sakligt sett, uti motionärernas önskemål om största möjliga utrymme i den blivande vattenlagen, för vissa av dem framhållna samhällliga och sociala ändamål, läser sålunda utskottet — som å andra sidan ingalunda vill bestrida eller förringa värdet av de utav motionärerna framförda, högst betydelsefulla allmänna synpunkter i fråga om vikten av att vår nya vattenlagstiftning avväges med opartiskt hänsynstagande till olika, sinsemellan tävlande intressen — på grund av ovan framhållna omständighet icke skäligen böra uttala sig om, huruvida kommittéernas lagförslag ur nämnda synpunkter är tillfredsställande eller icke. Följaktligen anser sig utskottet, redan av denna anledning, icke kunna förorda den av motionärerna påyrkade överarbetning av samma förslag, företagen på de i motionerna angivna grunder och i enlighet med där uppdragna riktlinjer, varigenom godtoges motionärernas uppfattning om ofullständigheten och bristfälligheten i nu nämnda avseenden av det utfärda kommittéarbetet.

Förbises får emellertid icke, att den närmare utformningen av vattenlagförslaget ännu pågår. Såsom jämväl i motionerna erinras, hava tillkallade sakkunniga, sedan numera samtliga yttranden från ämbetsverk och myndigheter inkommit, erhållit i uppdrag att göra förslaget till föremål för undersökning och bearbetning i syfte att, där behov därav framträder, åvägabringa nödiga förbättringar. Att, innan denna undersökning slutförts, och medan ännu oavgjort är, till vilket resultat i avseende å vatten-

lagens slutliga gestaltning densamma kan visa sig leda, begära en ytterligare undersökning, synes utskottet icke lämpligt. Enligt utskottets mening torde det i stället uppenbarligen vara allt skäl att avvakta såväl resultatet av den överarbetning av lagförslaget, vilken för närvarande företages inom vederbörande departement, som av det övervägande och den granskning, som jämväl från Kungl. Maj:ts sida sedermera givetvis kommer att ägnas detsamma. Utskottet hyser alltså den förväntan, att det ifrågasvarande förslaget till ny vattenlag, innan detsamma i slutgiltigt skick framlägges för riksdagen, underkastas en saklig och omsorgsfull prövning, som lämnar säkerhet för att alla berättigade intressen blivit tillbörligt och fullt ut beaktade.

Vidkommande sedan det i punkt 2) av herr Lindhagens förevarande motion framställda yrkande, avseende ändrade och skärpta villkor för tillstånd till kungsådras överbyggande — antingen i lag uttryckligt stadgade eller eljest av Kungl. Maj:t i de särskilda tillståndsresolutionerna föreskrivna — tillåter sig utskottet hänvisa till jordbruksutskottets vid nästlidet års riksdag avgivna yttrande, nr 147, i anledning av en då av samme motionär väckt motion med enahanda yrkande, som det nu i denna senare punkt föreliggande. I nämnda yttrande finnas utförligt angivna de skäl och synpunkter, vilka syntes utskottet vara av beskaffenhet att helt avlägsna motionärens farhågor, att icke de av Kungl. Maj:t dittills tillämpade upplåtelsevillkor skulle vara för tillvaratagandet av samhällets rätt fullt betryggande. Dessa synpunkter föranledde utskottet att avstyrka bifall till då förevarande motion, som i enlighet härmed blev av båda kamrarna avslagen. Vad 1913 års jordbruksutskott i sådant avseende anfört, synes utskottet fortfarande äga sin fulla giltighet.

Med åberopande av vad utskottet sålunda anfört, får utskottet hemställa,

- a) att herr Lindhagens under punkt 1) i hans förevarande motion framställda yrkande icke må till någon riksdagens åtgärd föranleda;
- b) att den av herr Palmstierna väckta motionen icke må föranleda till någon riksdagens åtgärd; samt
- c) att icke heller herr Lindhagens under punkt 2) gjorda yrkande må av riksdagen bifallas.

Stockholm den 23 juli 1914.

På jordbruksutskottets vägnar:

D. PERSSON i Tällberg.

Vid slutbehandling inom utskottet av förevarande ärende hava närvarit herrar: Persson, Ericsson, Odelberg, Paulson, Pers, Fahlén, Lundell, Andersson, greve Hamilton, Nilsson i Tånga, Ingeström, Barthelson, Rosén, Ekerot, Bosson och Norin.

Reservationer:

av herr *Nilsson* i Tånga och *Norin* till förmån för motionerna.
